

63919

П. К.

10.993

РІЛЛЯ

Д. Кулачок.

ПРО ПАРНИКИ, РОЗСАДНИКИ ТА ГОРОДИНУ.

(Практичне огородництво).

Бібліотека „Рілля“

№ 11.

ЦІНА 18 КОП.

З МАЛЮНКАМИ.

За числом та списку РІЛЛЯ
визначимо сю книгу.

книжку написано справжнім українським правописом
яким найзручніше писати наші слова. Читаючи тут, треба
вимовляти: и як ы, є як ѐе, ї як йи.

Приймається підписка на цей рік
на український хліборобський двотижневий часопис

— РІЛЛЯ —

Виходить „Рілля“ двічі на місяць: 4-го і 15-го числа. В кожному номері є багато статей про хліборобство, про худобу, про селянське хазяйство, про права і закони, про гуртування на селі і як його впорядкувати. Багацько малюнків, новинок і всяких порад. Передплатникам дурно даються поради й відповіді на запитання.—Є й безплатні додатки: Календарь-Порадник і книжки та поради-метелики.

В «Ріллі» пишуть багато агрономів, хазяїнів і селян-практиків.

Ціна з пересилкою:

на рік . . .	2 карб.
на півроку .	1 карб.

Накладним платіжом—на 20 коп. дорожче.—Одне число—15 коп.

В Галичину та Буковину на рік—5 корон, на 1/2 року—2 кор. 50 сотиків.

В Америку—1 доляр на рік.

Гроші і листи слати тільки на адресу редакції:

 Київ, Тургенівська, 9.

Видавець Т-во „Український Агроном“.

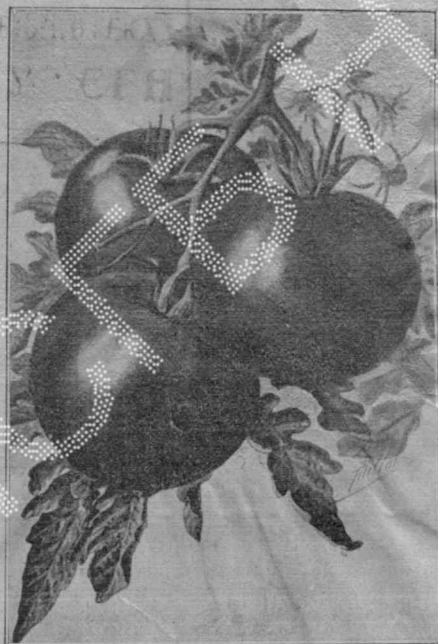
Товариство „Український Агроном“ у Києві.

634 + 635
10993.

Д. Кулачок.

Про парники, розсадники та городину.

(КАПУСТА, ОГІРКИ, БУРЯКИ, ПОМІДОРИ, ЦИБУЛЯ).

Червоні баклажани.

Бібліотека „Рілі“
№ 11.

Київ,
1913.

13 ЧЕР 2014

629/9 Киратен. 2.

Шко наоѓина, розагнана
на возову.

119

~~623, 112/1482~~

Розсадники, парові грядки і парники,

як їх робити і вирощувати в них розсаду капусти, цибулі, помідорів (томатів, червоних баклажанів) і огірків.

Багато є такої городини, що як її не ходять мати дуже рано, то її можна висівати просто в ґрунт. А де-яка з неї, як наприклад, капуста та помідори, не задовольняється нашим коротким літом, вимагає чимало тепла й часу, через те в більшій частині України треба, поки стоїть холоднеча на дворі, викохати гарну розсаду чи то в розсадникові, чи на паровій грядці, чи в парникові, чи, нарешті, в хаті. Так, звичайно, розводять капусту, цибулю і помідори (томати, червоні баклажани). Так же, коли хочуть мати з города ранню овоч, вирощують розсаду і тієї городини, котра, як наприклад огірки, висівається здебільшого просто в ґрунт. Успіх в культурі такої городини, крім иньших умов, значно залежить і від того, наскільки гарно викохана розсада.

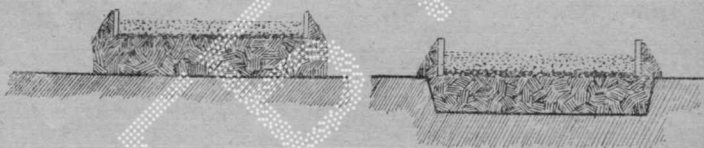
Капустяну розсаду вирощують, звичайно, в простих розсадниках, котрі роблять здебільшого просто в ґрунті.

Ще з-осени підшукують під розсадник захищене від холодного вітру і цілий день соняшне місце і, щоб мати сильну розсаду, в-осени-ж таки перекопують його глибоко та здобрять, крім перетлілого гною, ще й томасівкою (томасшлаком) і 40% калійною сіллю. Томасівки беруть від 2 до 2½ хунтів, а 40% калійної соли від 1½ до 2 хунтів, рахуючи це все на 20 квадр. арш.

Весною землю перекопують знову, роблять, протягуючи зі сходу на захід, звичайну грядку і обкладають її обопалами чи дошками так, щоб була немов у ящиківі з високими боками (верш. з над грядкою), на котру можна було-б класти покриття на ніч для захисту від підморозків.

Коли все це так зроблено, проводять поперек грядки рівчаки в 1 верш. завглибшки і на 3—4 верш. один од другого, після обережно, щоб не розмити, поливають їх водою *) і висівають в них капустиане насіння (на розсадник в 10 арш. довжини і 2 арш. ширини висівають $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ лоти насіння). Посіявши, притрушують на $\frac{1}{4}$ верш. землею, легенько приплескують і, доки насіння не зійде, накривають розсадник матами чи рогіжками. Через кілька день, як тільки земля в розсадникові висхла, необхідно треба її помірно позити перед обідом і знову накрити.

Коли насіння почне сходити, розсадник на день одкривають, коли треба—умірено поливають, і на ніч знову накривають. Як тільки розсада підросте і трохи підійметься від дна рівчака, її обережно проріжують, залишаючи де сильніші рослини на $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ верш. одну від другої, пропалюють і підгортають, присипаючи по семядолі землею з гребня.

Парові грядки: 1) надземна, 2) в ґрунті. Показано розріз грядку у-поперек.

Через веділо після першого підгортання, користо розсипати по-між рослинами розтерту на порошок чилійську селітру (10—15 золотників на 1 квадр. саж.). Робити це краще на ніч. Після розсипки селітри, розсадник необхідно треба полити.

Коли розсада підросте, її проріжують знову на 2 верш.**) і підгортають вдруге, під першу пару справжніх листочків, зрівнюючи вже гребні, а після підгортають ще й втретє, так,

*) Краще завжди поливати з лійки з дрібним ситком.

**) Вирвану при другому проріжуванню розсаду можна пересадити в другий розсадник.

щоб розсада вийшла вже на гребнях. Землю, привалену до рослин, завжди підтримують помірно-вохкою *).

При таких умовах виростає дородна розсада з гарним корінням і легко приймається після пересажування в ґрунт.

Але далеко кращу капустяну і иншу розсаду можна викохати на паровій грядці.

Для парової грядки, як і для розсадника, потрібне теж затишне і соняшне місце. За неділь 2—3 до посіву підв'язать сюди гарячого кінського гною просто із стайні, складають десь з боку копичкою, не втопчуючи, і, коли він добре зогріється (неділь за 1—2), зробиться з жовтого чорнуватим, накладають з його, протягуючи зі сходу на захід, грядку $\frac{1}{2}$ арш. заввишки, сажинь завширшки і в-подовж—усяко, по потребі розсади. Накладають гній схизаними шарами, починаючи з одного кінця і йдучи до другого, добре розтрушуючи і влаштовуючи, щоб не було ям, та добре прибиваючи вилами, але не втопчуючи. На гній ставляють ящик, зроблений без дна і накришки, з об'ємів чи дощок, в $2\frac{1}{2}$ арш. завширшки і вершків 6 заввишки, обкладають його з боків гноем і накривають, доки гній зогріється, матами чи рогіжками (на 2—3 дні **).

Коли гній зогріється, дно ящика вирівнюють, докладаючи туди, де осіло і поробились ями, гною з купи, після настипають шар перетлілого гною в 1 верш. заввишки, а на його шар землі в $2\frac{1}{2}$ —3 верш. заввишки. Землю заготовлюють ще з-осени так, як і для розсадника і тримають десь в захисті, щоб не змерзлася, або не була дуже мокра і можна було-б коли схочеш легко взяти. Добре додати, як що земля важка, глеювата, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ частину річного, не дрібного піску.

Насипавши землі, накривають знову, доки вона гаразд вгріється та трохи, як що мокра, підісхне, після чого її

*) Буває, звичайно в посуху, що на капустяну розсаду нападають, і коноді зовсім її нівечать, особливі комашки—земляні блохи. Щоб їх позбавитись, добре обсыпають розсаду дрібним піском, попільом чи томасівкою (томасшлаком).

**) Коли гній, чи то в кучі чи в грядці, довго не зогрівається, що звичайно буває коли дуже холодно, або сухий гній, то в сухий вливають кип'ятку, а в мокрий кладуть добре нагріту цеглу, чи камінь, чи, на решті, негашену вапну.

перелопачують, щоб провітрилась, розрівнюють граблями, роблять такі, як і в розсадникові, рівчаки і сіють в них капустиане насіння. Сіють і доглядають за капустианою розсадою на паровій грядці так, як і в розсадникові.

На паровій грядці можна викохати і гарну розсаду цибулі. Сіють цибулю в-розсип на добре вирівняну та политу грядку, після притрушують на $\frac{1}{4}$ верш. крізь решито легкою землею і приплескують злегка дощечкою. Сіють густо (на 3 квадр. арш. 4 лоти насіння), бо з самого кращого насіння сходить ледве 70%. Доглядають так, як і капустиану розсаду, з тією одміною, що розсаду цибулі не відгортають зовсім і проріжують тільки там, де вона зійшла дуже густо, зоставляючи не більш, як на $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ верш. одну від другої.

В де-яких тепліших місцевостях України, де рання, а головне тепла весна, на паровій грядці можна викохати ще й розсаду помідорів. Сіють і доглядають за нею зовсім так, як і за капустианою розсадою.

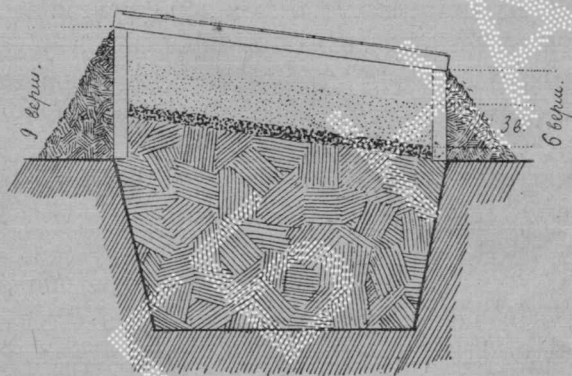
Та найбільш практичним, досить дешевим способом є вирощування розсади в парниках, з котрих виходить найкраща розсада.

Місце під парник вишукують, крім того що захищене і цілий день сонячне, ще й високе і сухе, бо на нижчій місці дощова та снігова вода часом може спинити горіння гною в парникові. Вибравши місце, копають, протягуючи зі сходу на захід, яму зі схиленими боками, звичайно в 2 арш. завширшки, а в-довжш—усяко, дивлячись по тім, скільки буде рям і рахуючи на всяку рямку по $1\frac{1}{2}$ арш. (звичайно роблять в-довжш 15 арш., тоб-то на 10 рям); в-глибину-ж копають для теплого парника $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ арш. (18—25° R), а для півтеплого парника $\frac{3}{4}$ —1 арш. (12—15° R) і для холодного парника $\frac{1}{2}$ арш. (8—12° R).

Коли яма готова, в неї накладають добре гарячого гною, записеного завчасно (за 2—3 неділі до посіву) так, як і для парової грядки. Накладають гній на $\frac{1}{4}$ арш. вище від землі і теж таким способом, як і для парової грядки. На гній ставляють вищим боком на північ зруб, щільно зроблений з дощок вершкової грубини, і в його ще накладають стільки гною, щоб, коли подивитись в парник з середини, всі боки були такої вишини, як південний бік зруба.

Зробивши так, накривають парник рядами, а поверх їх матами чи рогіжками, аж доки гній зогріється (на 2—3 дні), зробиться з жовтого чорним, на глибині в 3 вершки буде трохи сивий і рівно осяде.

Коли гній осяде не рівно, а поробляться ями, то їх вирівнюють, накладаючи гарячого гною з купи. Ями ці необхідно щільно оглянути і, як що вони поробились від того, що гній в тому місці вигорів і сильно висох, порівнюючи з иншим, то з такого місця гній виймають і закладають гарячим з купи, бо инак земля в тому місці або просяляється, або висхне так, що рослини згорять. Буває, що ям немає, а

Розріз підгрілого ґрунтового парника.

гній в де-яких місцях почне горіти зверху. Такі місця легко пізнати—вони сиві, а головне сильно сухі—їх вийняти і замксти гарячим гном.

Оглядівши гній, його втопчуть гострим кінцем лопатки, вирівнюють, приплескуючи дошкою і зверху насипають шар перетлілого гною в 1 верш. заввишки. На його насипають шар (верш. в $2\frac{1}{2}$ —3 заввишки) гарної городньої землі, заготовленої ще з-осени і вдобренної так, як і під розсадник, а як можна, то ще й з додатком значної частини зовсім перетлілої дернини, зменьшивши при тім перетлілого гною. Добре також додати, особливо коли земля глеувата, важка, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ частину річного, не дрібного піску. Треба також зауважити, що земля повинна бути від ряи скрізь

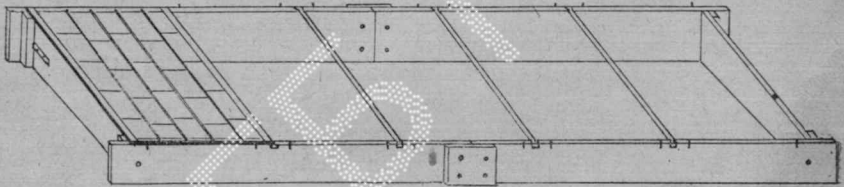
на одному розмірі (паралельно), тоб-то з однаковим з рямою схилом на південь.

Насипавши в парник землі, накривають його рямами та матами, доки земля зогріється, і, коли, всунувши під ряму руку, почуєте тепло, можна, перелопативши та трохи провітривши землю, починати посів.

Роблять ще й надземні парники простіші. Надземний пізній холодний парник роблять і без гною, бо для його досить тепла від сонця; кладуть тільки шар (в 1—2 верш. заввишки) листя, щоб земля не нагрівалась дуже.

Всі парники обкладають з боків землею чи гноєм.

Посів в парники капусти, помідорів та цибулі роблять так, як про те говорилось раніш, коли йшла річ про розсадник та парову грядку, тоб-то капусту і помідори сіють в політі водою рівчаки, щоб після було зручно підгортати,

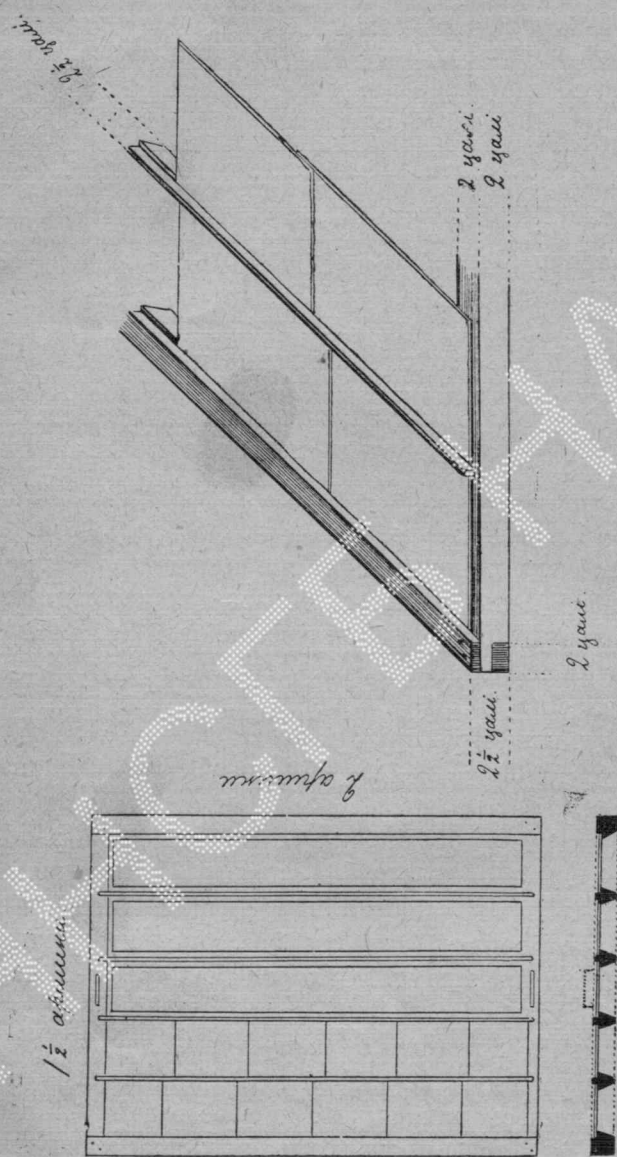

Розбірний парник на 5 рям.

а цибулю сіють на рівну, политу землю, в-розсіп. Посіявши і притрусивши на $\frac{1}{4}$ верш. легкою, змішаною з піском, землею, накривають парник рямою і, поки насіння зійде, ще й матом чи рогізкою *).

В парниках вирощують також і огірчану розсаду, щоб мати з города ранні огірки для літнього вживання. Треба зауважити, що огірчана розсада досить трудно приживається по висадці в ґрунт, коли тільки не пересажується з землею, через що краще висівати по 2—3 зерняток у маленькі двохвершкові глечики з гарною, легкою, краще дерновою, землею, і закопувати їх в ґрунт парника. Глечики

*) Краще вживати рогізки, бо вони більш практичні і дешевші, ніж мати: мокрі вони легкі і швидче сохнуть ніж мати, не сміять і не при-манють мишей, котрі часом чимало роблять в парниках шкоди.

Нижчий кутяк рами

Рама зверху і поперечний її розріз.
(Два гони засклили шматками скла).

вживають з товарячого гною, чи земляні, чи, нарешті, звичайні з дірочками в дні. Можна вживати і яечну шкаралупу (про це буде річ далі).

Коли огірки зійдуть, їх проріжують, zostавляючи в кожному глечикові по одній рослині.

Замість глечиків садять також огірчане насіння в нарізану дернину і з нею пересажують рослини в ґрунт.

Можна також сіяти огірки і просто в ґрунт парника. Сіють густо, рядочками, на 3 верш. рядок од рядка і, коли висходяться і трохи підростуть, проріжують на 3 верш., а після трохи підгортають.

Догляд за всякою розсадою в парникові повинен бути дуже пильний. Після сходу насіння мати чи рогіжки на день після сходу сонця здимають, а на ніч до заходу сонця неодмінно накривають. Добре також пильнують, щоб земля завжди була умірковано-вохка (од дуже мокрої землі рослини легко загниваються при коріні). Поливають з лійки з дрібним ситком і завжди тепловатою водою, оббризкуючи разом рослини, що для їх дуже корисно. Краще поливати на ніч, або-ж рано; в день поливають тільки при необхідності. Особливо-ж пильнують, щоб в парникові не було дуже тепло, душно, для чого в теплі дні і в дуже теплі ночі парник провітрюють, підклавши під яму з надвітряного боку паличку з палець завгубки. Провітрюють не тільки для того, щоб трохи охудити парник, а й для того, щоб дати рослинам свіжого повітря, через що провітрюють, розуміється з більшою обережністю, і в холодні дні. Коли день дуже холодний і вітряний, то яму спершу накривають матою чи рогізкою і підіймають так, щоб щілини були закриті од вітру. Од великого тепла та духоти рослини витягуються, пріють і частенько пропадають. Скло в рамках треба чистити від куряви та бруду.

Проріжують і підгортають (капустяну, помідорову і трохи огірчану) розсаду в парникові тоді, стільки раз і так, як про те говорилося раніш (див. про розсадник, парову грядку і далі). Крім того, прополують, як тільки укинуться бур'яниці.

Коли розсада, особливо помідорова, виросла настільки, що впірається у скло, а пересажувати ще не дають підмо-

розки, то треба, одгорнувши од боків зі двору землю чи гній, підважити і рівно підійняти зруб парника настільки, як вимагають рослини. Щоб зруб не опускався, під його підбивають землю чи гній, або чим підперають.

Трохи розсади і, як доглядіти—досить гарної, можна виростити в хаті, для чого городину сіють в дерев'яні ящики верш. 3 заввишки (з дірочками в дні) чи в глечики (теж з дірочкою в дні). Землю для того беруть гарну, пухку, мішану з піском. Сіють в-роскид чи рядочками (крім цибулі). Посіявши і притрусивши крізь решито землю, кладуть зверху шар снігу в 1—2 верш. заввишки і ставляють в тепле місце. Коли сніг ростане, ящики чи глечики вкривають, аж доки зійде насіння, вохкою ганчіркою, котру час від часу злегка змочують, маючи землю помірно-вохкою. Як тільки насіння почне сходити, ящики чи глечики ставляють на південні вікна, де рослинам треба дати як можна більше світу, щоб розсада не витяглася та не лягла. При густім посіві розсаду проріжують *), зоставляючи цибулю на $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ верш., капусту і помідори на $1\frac{1}{2}$ —2 верш. рослину від рослини. Коли помідори стають тягнутись, їх або проріжують ще, або-ж пересажують на 3 верш. рослина від рослини, закопуючи в землю по першій справжній листочці. Капусту, а коли не пересажують помідори, то й їх, разів два підгортають по першій справжній листочці, обережно додаючи свіжої землі.

Огірчану-ж розсаду краще викохувати в хаті так. Завчасно зазначають цілих яєчних шкаралуп, розбитих з одного кінця, обережно і рівно обламують краї (не більш, як на $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ частину всього яйця) і роблять маленьку дірочку в дні. Після насипають в низький (верш. 2 заввишки) ящик шар піску, рівненько ставляють рядками одну шкаралупу біля другої, насипають в них гарної легкої землі стільки, щоб видно ще було трохи шкаралупу, поливають умірковано водою, кладуть в кожную шкаралупу по 3 попарощених зерняти і притрушують легкою землею так, щоб зовсім не видно було шкаралуп. Після того, ставляють ящик в теплому місці (16—18° R.), вкривши вохкою ганчіркою і під-

*) Вирвану при проріжуванні розсаду, можна пересадити в другий ящик чи глечик.

тримуючи далі землю умірковано-вохрою. По сході розсади дають на вікні трохи підрости, а після вирізують ножницями де слабші, пожовклі, залишаючи в кожній шкаралупі по одній рослині. Поливають умірковано, щоб розсада не загнилася, і дають як можна більше рослинам світу. Висажуючи, обламують нігтем шкаралупу, а з корінцями та землею поводяться як можна обережніше. Так викохана огірчана розсада після пересажування не в'яне, гарно приймається, швидко зацвітає і дає ранні овочі.

Вибіраючи час посіву і спосіб вирощування розсади, треба пам'ятати, що сіяти ріжну городину одночасно і куди-б не було—не можна. Треба добре обдумати, яку і коли саме найзручніш мати з города овочі, і розміривати, що, куди і коли посіяти, щоб мати готову розсаду, а потім і овочі саме в пору. Обдумуючи те все, треба мати на увазі ось що:

1. Ріжна городина вимагає і різного часу поки дасть овочі. Так, в залежності від сорту, погоди, догляду, ґрунту та іншого, поспівають від дня посіву:

Капуста білоголова рання . . .	через 12—15 неділь
„ „ пізня . . .	„ 20—24 „
„ цвітна	„ 12—20 „
Цибуля	„ 15—20 „
Помідори	„ 14—20 „
Огірки	„ 10—16 „

2. Ріжна розсада, і до пересажування і в ґрунті, вимагає для свого розвитку і різного тепла. Так, найменш тепла вимагає капустяна розсада, потім розсада цибулі, а найбільш помідорова і огірчана розсада. Цибуля і помідори повинні доспіти ще за теплої погоди; огірки, рання білоголова та цвітна капуста, розуміється, доспіють теж в пору, як не спізнитися з посівом, то цвітна капуста від ранньої розсади доспіє в другій половині іюня, а від пізньої розсади, з холодного парника,—в августі, капуста ж білоголова пізня витримує навіть мороз в 3—5° R.

3. Кожна розсада має свій зріст для пересажування, в який вона терпить пересадку без всяких негарних наслідків і найкраще приймається (про це буде річ далі).

4. Кожна розсада по своєму відноситься до весняних підморозків. Малий підморозок, а коли рослинам допомогти, то й більший, капуста і цибуля витримують, а помідори, та особливо огірки, здебільшого пропадають. От через що найзручніш мати розсаду готовою тоді (особливо помідорову та огірчану), як минуться весняні підморозки і буде панувати рівна тепла погода, що звичайно буває в нас не раніш 10—15 мая *).

5. Для літнього вживання вибирають як найранніші сорта городини, а для запасів на зиму краще брати середні (цвітна капуста, цибуля) і пізні (білоголова капуста). Помідори краще брати ранні сорта, або середні, де-ж довше і тепліше літо—пізні.

Рахуючись з тим всім, звичайно висівають: *пізню білоголову капусту*—в розсадник і на парову грядку в другій половині марта, в перших числах квітня, — в півтеплий же і теплий парник *пізню білоголову капусту* звичайно не сіють; *ранню білоголову капусту* сіють на парову грядку, в хаті і в холодний парник в перших числах марта, а найкраще в півтеплий парник в кінці фебруаля, в перших числах марта; *ранню цвітню капусту* сіють в хаті чи в півтеплий парник в кінці фебруаля, в перших числах марта; *пізню цвітню капусту* — на парову грядку і в холодний парник сіють в кінці марта, в перших числах квітня, в розсадник же і теплий парник *ранню білоголову і цвітню капусту* звичайно не сіють; *цибулю* сіють на парову грядку, в хаті, в холодний, а найкраще в півтеплий парник в кінці фебруаля, в марті,—в розсадник же, а також в теплий парник звичайно не сіють; *помідори* сіють на парову грядку і в холодний парник в другій половині марта, в хаті—в кінці фебруаля, в марті, а найкраще в півтеплий і теплий пар-

*) Можна пересажувати, що частенько і роблять, особливо з ранньою капустою, і раніш (капустяна розсада витримує мороз в 3—5° R. і її можна пересажувати в кінці марта), але, щоб иноді не нагрітись, треба вибрати де тепліше місце, zostавляти завжди запас розсади, особливо помідорової та огірчаної, і, при невеликих посадках, накривати рослини на ніч, як бачуть, що може бути підморозок, глечиками, ящиками, солом'яними чи з грубого паперу конусами. Краще-ж всього заждати, особливо з помідорами та огірками, аж поки минуться підморозки.

ник—в марті, чи краще, коли хочуть мати дуже ранні помідори, — в кінці феvрeля; *огірки* сіють в хаті, в холодний, чи краще в півтеплий парник, або теплий—в апрілі (можна сіяти і раніш і пересажувати дуже обережно з невеликою огудиною).

Коли з посівом спізналися, то сіють попарощеним чи тільки-тільки накільченним насінням. Насіння помідорів, а особливо капусти, сходить, як тільки досить тепло, швидко (капуста на 4—6 день, помідори на 5—8 день) і його краще не мочити, а сіяти сухим, насіння ж цибулі сходить досить довго (на 10—15 день) і його краще завжди, навіть як сіють в пору, на 1 добу намочити і, змішавши з сухим піском, поставити на 3—4 дні в тепле місце, частенько перемішуючи, а після того посіяти. Коли так зробити, то воно зійде багато швидче. Огірчане-ж насіння краще попаростити, але не дуже, щоб не відламати корінців, або-ж тільки-тільки накілчити. Пророщують його, загнувши в умірковано-вохку ганчірку і поставивши на блюдці в тепле місце (16—18° R.). Гильнують, щоб ганчірка була завжди умірковано-вохка.

Насіння краще брати торішнє, крім огірчаного, котре дає кращі рослини і більші овочів, коли беруть двохлітнє або-ж трьохлітнє насіння.

Для посіву вживають тільки те насіння, котре тоне в воді. Краще завжди випробувати на схожість, намочивши 100 зернят. З найкращого насіння білоголової капусти сходить 95%, цвітної капусти—97%, цибулі—70%, огірків—88%. Коли сходить менш, треба, в залежності від % схожесті, сіяти густіш.

Висажують *капустяну розсаду* в ґрунт, як вона має 3—5 справжніх листочків (ранню білоголову можна висажувати в ґрунт від кінця марта до половини мая, пізню білоголову—від кінця апріля до кінця мая, а цвітну—від половини апріля до кінця мая, загально при теплі в 8—10° R.), *цибулю*—коли вона має 2 справжніх піра (перше засихає) і почне викидати третє (від половини-кінця апріля до кінця мая), *помідори*—коли мають 3—4 верш. заввишки, можна і раніш, а, коли не пізно і вони мають багато місця, то ще краще пізніш, коли будуть з олівець завгрубшки і біля $\frac{3}{4}$

арш. заввишки (від кінця апріля до кінця мая, а найкраще після весняних підмої озків), *огірки*—коли мають 1—2 справжніх листочки, можна і пізніш, тільки треба прищипнути над третім справжнім листочком і дуже обережно поводитись при пересажуванні з корінцями та огудиною (висажують після весняних підморозків).

За неділю — дві до пересажування необхідно розсаду призвичаїти до зміни температури, до вільного повітря та до сонця, для чого розсаду на день виносять з хати на двір в затишне місце (перший день в тінь), а з парника зовсім здимають на день ряму (перший день її тільки—вразу не дуже високо, а потім вище—підіймають з надвір'яного боку). За кілька ж день до пересажування, розсаду тримають одкриту день і ніч. Розуміється, з одкриванням на ніч поводитись більш обережно, а огірчану та помідорову розсаду на ніч відкривають тільки після підморозків. Коли-ж багнуть, що може бути підморозок (холодів, ясне зоряне небо), то накривають розсадник та парові грядки матами, парники—рямами і матами, а розсаду з ящиками чи глечиками вносять в хату.

Як же все-таки не доглядіти, і розсада підмерзла, то її раненько, до сходу сонця, треба обризувати холодною водою і затінити від сонця, від чого вона, як що не дуже підмерзла, звичайно поволі відходить і зостається здоровою. Треба також завважити, що капустяна розсада витримує підморозок в 3—5° R., а помідорову, та особливо огірчану розсаду, навіть після невеликих підморозків (0°—1° R.) рідко трапляється одживити.

Щоб помідори після пересажування в ґрунт не росли дуже буйно, до чого вони мають велику вдачу, і через те, щоб краще родили, корисно, поки розсада ще не пересажена, підсушити її на протязі 1—1½ неділі настільки, щоб трохи зав'яло листя і розсада трохи одерев'яніла.

На передодні пересажування розсаду на ніч сильно поливають, щоб гаразд набралася водою і не так швидко в'яла при пересажуванні. Крім того, полита розсада краще викопується з землею. Викопують помідорову, капустяну та огірчану розсаду з землею (такою лопаточкою, совочком). Розсаду-ж цибулі звичайно викопують, не стараючись вдер-

жати при корінцях землю; замість того, корінці обмокують, щоб не висихали, в гущу з коров'ячого калу, глини й води і складають в кошик, перекладаючи мокрим мохом. Також роблять і з капустиною розсадою, як що не вдалося викопати і пересадити її з землею. Пір'я цибулі відрізують вище третього маленького пера на половину, а корінці, зставляючи 1½ верш. Для пересажування відбирають найкращі рослини.

Викопану розсаду зараз же садять в ґрунт, захищаючи запас її від вітру та сонця. Краще пересажувати в хмарний день.

Гарна, здорова розсада, добре доглядена і завчасно при звичаєна до зміни температури, до сонця та вільного повітря, повинна мати гарний вигляд: темно-зелена, низька, груба, усадиста і сильна. Така тільки розсада легко приймається, швидко йде в рост і дає ранніший і більший врожай.

Капуста.

Капуста—рослина уміреного, вохкого поясу землі і жару та засухи не любить. Починає вона рости при 4°R, найкраще росте при 20—28°R, а при більшому теплі вже зменьшує ріст. Має вона тонке і скучене коріння, котре глибоко запускає в ґрунт, і через те вимагає родючої землі, сильного вдобрення і гарного та глибокого обробітку.

На піщаних ґрунтах капуста звичайно вдається кепсько, бо вони хутко висихають, а капуста, навпаки, любить вохкість і через те краще вдається на низьких землях. Взгалі-ж капуста любить досить вохку, пухку, глеювато-піщану, добре вгноєну, родючу землю. Добре вдається також вона і на вохких черноземлях.

Свіжого вгноювання капуста не тільки не боїться, а навіть дуже любить. Під білоголову-ранню та під цвітну капусту краще вживати перетлілий товарячий гній, котрий зручніш класти на весні, під пізню-ж білоголову капусту, особливо на важких землях, слід класти свіжий товарячий

чи кінський гній ще з-осени, приоруючи чи прикопуючи його на середню глибину. Гною кладуть багато, від 30 до 40 пудів на кожних 24 квадр. сажні.

В-осени ж таки, тижнів через два після вгноювання, треба розсипати на кожних 24 квадр. сажні 10 хунтів тома-сівки (томасшлаку), добре перемішати з землею граблями, боронами чи дряпаком і так лишити на зіму.

На провесні, як тільки перестане мазатись земля, її, щоб не висихала, необхідно треба добре заскородити, аж поки не буде пухка зверху, після, за тижнів 3—4 до пере-сажування розсади, глибоко переорати чи перекопати і за-скородити знов. Коли ця оранка робиться під білоголову ранню чи під цвітну капусту, то при ній кладуть перетлі-лий гній.

Неділь за 2 до садіння розсади треба розсипати на кожних 24 квадр. сажні 7 хунтів 40% калійної соли, а за днів 4 до того-ж таки часу, від 2 до 3 хунтів сірчанокси-слоного аміяку.

Під цвітну та білоголову ранню капусту, крім перетлі-лого гною, калійної соли і сірчанокислого аміяку, треба ще розсипати на ті-ж 24 квадр. сажні 8 хунтів суперфос-фату (при першому весняному скородінню).

Садять капустяну розсаду рядками *). Великі сорта білоголової капусти (Брауншвейська, Ульмська і інші) са-дять на $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ арш. рядок від рядка і що 1 — $1\frac{1}{4}$ арш. в рядкові, середні сорти (напр. Бронка, Сахарка і інші)—на 1 арш. рядки і що $\frac{3}{4}$ —1 арш. в рядкові, а дрібні сорти (Ерфуртська мала і інші)—на $\frac{3}{4}$ арш. рядок від рядка і що 10—12 верш. в рядкові.

Цвітну капусту (Гаагську карлікову ранню, Ерфурт-ську карлікову) садять на $\frac{3}{4}$ арш. рядок од рядка і що 7—12 верш. в рядкові, великі-ж сорти садять на 1 арш. ря-док од рядка і що 14—16 верш. в рядкові.

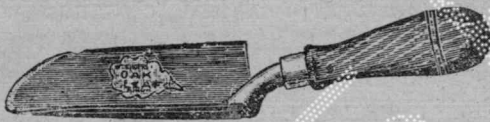
На високих місцях капусту садять просто на вирівняну землю, або і в борозни, засипані на $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ їх глибини гар-ною, змішаною з перетлілим гноем, землею, на низьких-же і дуже вохких місцях, де в великі дощі застоюється вода,

*) Про вирощування розсади читай про час пересажування див. раніше—стор. 12.

65919
БІБЛІОТЕКА
ВУЛ. СГН

слід садовити на гребнях, котрі роблять так, щоб вони не затримували спаду води. В посушній стороні України, особливо на глибоких ґрунтах, необхідно садовити капусту тільки в борозни, тоді вона буде більш забезпечена від посухи. Крім того, посажену в борозни капусту дуже зручно підгортати. Гарний цей спосіб і для піскуватих ґрунтів, особливо як в борозни насипати гарної землі, змішаної, крім перетлілого гною, ще й з глеєм, або-ж тільки глеєм змішаного на половину з перетлілим гноєм. Глей запасаять ще з-осени і в-зімі тримають на морозі, щоб краще розсилався. Крім того, на пісних піскуватих землях слід полити борозни, перед насипанням землі, рідким гноєм, розколюченим на половину з водою.

Садять розсаду в ямки, котрі дуже зручно копати таким савочком (лопаточкою), як на малюн. Треба старатись

Лопаточка (савочок) для викопування розсади.

пересадити розсаду, особливо стару, з землею, коли-ж садять вирвану розсаду, то довгі корінці відтинають і, не загинаючи їх, садять під кілочок (див. на ма-

люнкові). Садять розсаду глибше, ніж сиділа вона раніш, закопуючи по перші справжні листочки.

Можна садовити капустяну розсаду ще й так. Викопавши ямку, кладуть розсаду так, щоб вона півлежала і пригортають землею по перші справжні листочки. Розсада після виростується, від чого робить коліно, з которого після підгортання виростають корінці, рослина добуває більш харчу і росте краще, ніж при посадці звичайним способом.

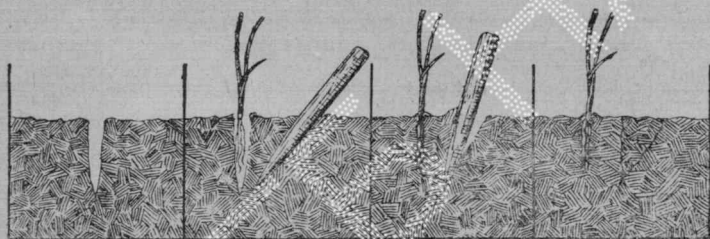
Посадивши розсаду, придавлюють біля неї землю, роблять блюдце для поливки, добре поливають і притрушують жменькою перетлілого гною, сухого торффу, перетлілого листя, або сухою землею, щоб не спарялася вода. Далі, як не випадають дощі, розсаду поливають разів 2—3 (краще надвечір) поки добре вкоріниться і почне рости, після чого землю біля рослини підврушують мотикою чи краще лапкою і поливають тільки в посуху.

При посадці та поливці треба пильнувати, щоб не засипати землю середнього листочка, від чого рослина може загинути.

Коли розсада в де-яких місцях не прийметься, необхідно там її посадити знов.

Землю між капустою треба завжди тримати пухкою і вохрою, для чого після дощу, як тільки земля сіла, або взялася коржем, необхідно треба її підворушити, краще всього ручним або кінним полільником. Разом з тим нищатьяся всякі бур'яни.

Неділь через 2 після пересажування, коли розсада добре вкоріниться і почне рости, слід дати на кожних 24 кв. сажні $1\frac{1}{2}$ хунти чилійської селітри, а через 2—3 неділі після того, знов $1\frac{1}{2}$ хунти, розсипаючи по рівній частині

Посадка капусти або цибулі під кілочок.

окремо під кожную рослину. Після розсипки селітри, необхідно землю біля рослин підворушити, щоб не бралася коржем.

Неділь через 4—5 після посадки, капусту злегка підгортають лопатками чи ручними або кінними підгортальниками, після того, неділь через 2—3, підгортають вдруге, вже бізів привалюючи до рослин землю, а иноді, особливо коли капуста має високий качан, ще й втрете, щоб не повалило її вітром. Крім того, підгорнута рослина випускає з качана корінці, добуває більш харчу з ґрунту і краще росте. Після кожного підгортання, капусту поправляють руками і обламують пожовкле листя.

Де-які сорти капусти з низьким качаном, як, наприклад, Брауншвейська, коли її посадити як слід, тоб-то по перші справжні листочки, підгортання не вимагають, та й

робити його при низькій качані дуже не зручно. Цвітна капуста взагалі не любить підгортання, особливо сорт—Гаагська рання.

Коли капуста почне звивати головки, дуже корисно полити її рідким товарячим гноєм, розколюченим на паловину з водою, а у цвітній капусті, крім того, треба добре прикрити головки хрест-на-хрест двома листочками, котрі обережно підламують знизу у тієї-ж рослини; від цього, будучи захищена від соняшного проміння, головка виростає ніжна і біла, що надає їй вартости в очах покупця.

Збір ранньої капусті роблять по мірі досрівання і по потребі. Переспіла капуста репається і щоб цього не було, треба у кращих головок поробити ножем на качанах зарубини. Пізня капуста не боїться легких підморозків (3—5°R) і росте до глибокої осені. Від великих же морозів капуста хутко псується і довго зберігатись не може.

Для збору капусті зрізують ножем головки, відтинають верхні листя, кришать і квасять, а коли хочуть зберігати в головках, то зносять в холодну будівлю, де капуста може лежати ще 1—2 місяці, як почнуться морози, закупають в сухі ями, накривають соломом, листям, мохом, або краще ховають у погріб (ядох). У погрібі краще переховуються головки, кривані з корінцями і повішані по парі під стелею корінцями зверху. В сухому погрібі можна зберігати капусту і в піску. Гарні, але не зовсім зхворомані головки цвітної капусті, викопають до підморозків з землею і садять в погрібі в пісок, де вони поволі і досрівають. Час від часу капусту в погрібі оглядають, відламують загнивші листя і викидають згнилі головки.

Врожаї капусті, в залежності від багатьох умов, бувають від 1 до 3 тисяч і більш пудів з десятині.

Перевозять капусту в мішках, або просто навалом, підстелюючи і перекладаючи через кілька шарів соломом. Цвітну капусту перевозять звичайно в ящиках з великими щілинами для провітрювання.

На капусту нападає на протязі весни і літа чимало шкідників. Найбільш дошкулює ріжна гусінь, котра иноді зовсім обїдає листя. Способів боротьби з цими шкідниками

є багато, а найкращий з них—це збирання гусіні у відро з водою, або обсіпання рослин по росі томасівкою *).

З хвороб капусти найбільш розповсюджена „кіла“,—грибкова хвороба, при котрій здувається, ніби напухає, коріння і після переходу в дуже смердючу чорну гниль; капуста кепсько росте, жовкне і в'яне від сонця; головок вона здебільшого не звиває зовсім і частіш виростають одні „шуляки“, або звиває дуже маленькі головки. Щоб запобігти цьому, необхідно 1) кожний рік садовити капусту на свіжому місці і не вертатись на старе місце раніш як через 3—4 роки, 2) бракувати хвору або малосилу розсаду, 3) негайно виривати і спалювати хворі рослини (вони легко сидять в землі, мають хворий вигляд), 4) не залишати в землі качани, а виривати і спалювати, 5) глибоко орати і під капусту і після неї, 6) розводити ті сорти капусти, котрі менш хворіють „кілою“ і 7) не садовити капусти після її родичів (брукви, редьки, ріпи, редьки і інших, котрі теж хворіють „кілою“) і навпаки. Коли-ж все-таки „кіла“ з гора не виводиться, треба розсипати за неділю перед садвинням розсади негашене вапно ($1\frac{1}{2}$ —2 хунти на квадрат сажінь) і перемішати з землею граблями чи бородами. Як-же „кіла“ розповсюджена сильно, то ще, крім того, на передодні, або за днів 2—3 до пересажування розсади, поливають землю карасіною, розбавленою у воді (на 1 ведро береться $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ шклянки карасіни).

На насінники вишукують у ранньої капусти найраніші і найкращі головки, а у пізньої найважчі, найбільші і найтвердіші, вибирають їх з корінням, або краще викопують з землею і в-зімі зберігають в погрібі посаженими в вохкий пісок, чи в ящиках або горшках з землею. Листя з головок відтинають зовсім, залишаючи тільки маленьку голівочку на чубі, тоб-то внутрішню частину головки. Весною, коли минуться підморозки, а в затишному теплому місці і раніш (в середині апріля), садять висадки на сухому, високому місці на 1 арш. один від другого; щоб мати чистий

*) Є один цікавий спосіб, котрий слід би було спробувати. Радять знайти в лісі куду з мурахами, набрати їх в мішок і розсипати по городі між капустою. Досить і мішка на десятину. Мурахи накидаються на гусінь і нищать її, а після, не маючи харчу, гинуть і сами.

сорт капусти, треба садовити на городі висадки тільки одного сорту, або, коли розводять кілька сортів, то треба садовити висадки не ближче, як на 10—20 сажнів сорт від сорта і між ними засадити город кукурузою чи іншими високими рослинами, щоб перехрестним опилюванням не змішати сортів. На насінниках zostавляють тільки 3—4 найсильніших стебла на кожному висадкові, а паростки з качана треба обрізувати, щоб мати краще насіння. У занадто довгих гілок з цвітом відтинають кінці, також роблять і зі спізнівшимися цвітом на тих гілках та стеблах, що zostавляються. Капустяне насіння поспіває не зразу, а поведі, верез що, звичайно, зрізують стебла, коли доспіє більша частина насіння, звязують в снопок і вішають десь у сухому місці, де насіння поволі і доспіває, харчуючись соками зі стебла та гілок. В лоті капустяного насіння біля 3500 зернят і схоже воно 3—4 роки.

З багатьох сортів білоголової ранньої капусти найкращі:

Ерфуртська мала—поспіває дуже рано, невеличка, плеската, тверда, на низькому качані, має мало верхнього листя, довго зберігається.

Бронка—більша від ерфуртської і поспіває на днів 10 раніш.

Сахарка—середньо-рання, поспіває після Брокки, але за те більша.

Слава Енгейсена—дуже рання, досить велика, кругла, тверда, має невелике верхнє листя.

Марнопольська (Болгарська рання)—звиває круглі, дуже тверді головки, на низькому качані, з невеликим верхнім листям, не боїться посухи і непередлива на ґрунт.

Дітмарська рання—дуже врожайна; посіяна в березні чи в перших числах квітня, вже в червні дає зовсім зрілі головки, тверді, круглі, до 10 хунтів ваги, з дуже ніжного листя.

Перестоявші голівки цих сортів капусти репаються і виганяють насінні стебла, через що до глибокої осені стояти не можуть.

З пізніх сортів білоголової капусти найкращі:

Брауншвейська—дуже врожайна, непередлива і найбез-

печніша на врожай, не боїться посухи, звиває плескати, великі, дуже тверді головки на низькому качані, гарна для квасіння і добре переховується в головках до нового року; більш других рве головки.

Ульмська—гарний непередливий сорт, легко терпить посуху, головка кругла, тверда, верхнього листя мало, качан низький.

Болгарська пудова—кругла, велика, тверда, качан низький, має велике верхнє листя, легко зносить посуху.

Любська—дуже тверда, непередлива, середнього розміру, дуже гарно зберігається в головках всю зиму аж до весни, пізній.

Сабуровка—звиває тверді, трохи плескати великі головки, любить дуже вохку землю і найменш хворіє „кілою“ найсмачніша капуста, але вередлива на ґрунт, вимагає ранньої і рідкої посадки; на пісній чя сухій землі садовити не слід.

З сортів цвітної капусти для ґрунтової культури найкращі:

Гаазька карлікова рання — непередлива на ґрунт, менш других сортів боїться посухи, біла, ніжна, має низький качан і мало листя. Насіння дуже дороге—4 карб. лот (110 карб. хунт.); в зоті біля 3000 зернят.

Ерфуртська карлікова — гарна цвітна капуста, легко зносить посуху.

Огірки.

Огірки ростуть на всякій гарній землі, але найбільш люблять пухку, вохку, досить теплу чорноземлю, або таку-ж глеювато-піщану, легку землю, добре вдобрену перетлілими: гноєм, листям, торфом і компостом. Коли мають такий ґрунт, та ще на високому, особливо для ранніх огірків, і цілий день соняшному місці, де не буває сильних туманів, рос і є захист з півночі, то при гарній погоді врожай огірків можна лічити більш менш забезпеченим.

На дуже пісних ґрунтах можна садовити огірки і по весняному, вивезеному з-осени свіжому вдобренню. Навіть можна садовити вкупі з капустою, котру садять в борозни між гребнями, а на гребнях огірки, але треба зауважити, що огірки не люблять, як капуста, дуже низького і занадто вохкого ґрунту, а також вдобрення свіжим гноєм, особливо як кладуть його на весні. Крім того, при культурі вкупі з капустою треба брати ранні сорти огірків, з невеликою огудиною і листям, як, наприклад, Муромські, щоб не глущити капусти і не зменшити тим її врожай.

На одному місці можна садовити огірки не більш як 2 роки під ряд і не слід вертатись на старе місце раніш як через 4—5 літ. В плодозміні найкраще місце для огірків першою чи другою рослиною після капусти, під котру звичайно кладуть свіжий гній.

Від свіжого гною і взагалі від щирого азотового вдобрення, наприклад, селітрою, огірки ростуть дуже буйно, виганяють багато пустоцвіту, дають мало овочів, котрі до того ж ще й хутко псуються як їх посозяти. Коли-ж дати азотового вдобрення в міру, та особливо з додатком калійного і фосфорного, то огірки зав'язують багато більш овочів і краще зберігаються солоними. Вживаючи штучне вдобрення, розсипають з осеви, рахуючи на кожних 24 квадр. сажні, 13 хунтів томасівки чи суперфосфату і 8 хун. 40% калійної соли. Весною, перед посівом огірків, на тому-ж місці розсипають ще 3 хунти сірчанокислового амміаку.

Значно також збільшує врожай огірків, особливо на пісних ґрунтах, поливання водою, настояною на пташиному калові. Для цього збирають пташиний кал в бочку чи переріз, додають на $\frac{1}{2}$ коров'яого калу (без соломи), обливають те все кип'ятком, ставляють на сонці на тиждень, перемішуючи кожен день, поки настоїться. Після того розбавляють на половину водою і поливають біля огірчаних рослин землю. Поливання починають від того часу, як огірки почнуть виганяти огудину, або трохи раніш, і, поливаючи через днів 3, спиняють, як тільки з'являться пупляхи, або трохи пізніш.

Землю під огірки обробляють так, як і під цибулю (див. стор. 40).

Ранні сорта огірків краще розводити розсадою *), а пізні—для запасів на зіму—посівом сухого чи накілчаного насіння просто в ґрунт. З висажуванням розсади в ґрунт, а також з посівом поспішатись не слід, бо огірки вимагають багато тепла (не менш 15° Р), в холодному ґрунті легко загнивають і гинуть від самого малого підморозку (0°—1° Р. нижче нуля). Для запасів на зіму огірки сіють в ґрунт, починаючи з половини мая і до перших чисел іюня, а для звітнього вживання сіють і раніш, зараз після останнього весняного підморозка (біля 10—15 мая), або краще вирощують до того часу розсаду і пересажують її в ґрунт одночасно з посівом пізніх огірків, тоб-то як добре потепліє, вгріється земля і минуться підморозки. Буває иноді, що підморозки трапляються навіть в перших числах іюня, але звичайно огірки після них ще відходять, особливо як їм допомогти, оббризкавши рослини раненько водою і затінивши від сонця.

Коли сіють огірки дуже рано, то краще поробити, чи то на рівному місці чи на грядці, різчакі, вершків 6 заглибшки, протягуючи їх з півночі на південь, щоб на дно раненько падала тінь, насипати в них до половини гарної пухкої землі, на остру її посіяти насіння. В різчаках рослини будуть трохи затінені раненько, менш боятимуться приморозків, од котрих їх легко захистити покриттям з соломи і инього; крім того в різчаках легко рослини підгортати. Також слід сіяти і на пісних піскуватих ґрунтах, добре вдобривши в різчаках землю, а також на скатах (поперек скату), щоб краще затримувати дощову воду.

На дуже вохких низьких місцях треба, щоб земля була менш вохка і тепліша, поробити під огірки грядки шириною в 1½—2 арш. з борознами в ½ арш., або гребні, на котрих і висівати насіння чи висажувати розсаду, **) а на високих місцях краще сіяти на рівну землю, а при глибокім ґрунті і в різчакі.

Сіють рядками. Сорти з короткою огудиною, як, наприклад, Муромські, сіють на ¾ арш. рядок від рядка, а з довгою огудиною—на 1—1¾ арш. В рядкові сіють густо, на 1—2 верш. зернятко од зернятка. Рядки краще робити простим міч-

*) Про вирощування розсади див. стор. 10.

**) В дощове літо навіть на гребнях огірки вдаються краще.

ником, глибиною і шириною в $\frac{1}{2}$ верш. Їх поливають водою і тільки після того розкладають в них сухе чи накільчане насіння, притрушують шаром в палець зав-грубшки не мокрою, легкою парниковою, чи змішаною з перетлілим гноем землею і злегка придавлюють. Сухе насіння можна сіяти і городньою сіялочкою. Огірки спершу займають багато місця і між ними можна посіяти ще салату, редіску і иншу скороспілу городину, котру виривають, як огірки почнуть виганяти велику огудину.

Попарощене насіння треба садовити з ранку і краще в соняшний теплий день, а коли бачуть, що буде підморо-зок, закривають рядки на ніч соломою, щоб затримати тепло.

Коли насіння висходить, можна позити рослини (краще над-вечір) водою, до того-ж часу поливати не слід, щоб не вимити, або не зрушити ще не вкорівившеєся як слід зернятко. Як же земля висхла, то поливають обережно з бо-ків рядка, а не самий рядок. Поливають водою поки рослини не почнуть цвісти. Дуже корисно, особливо в посуху, збриз-кувати, крім поливання, листя з шийки з дрібним ситком рано і над-вечір.

Проріжують густі сходи звичайно два разі. Перший раз коли рослини матимуть 2—3 справжніх листки, зоставляючи де кращі зеленіші рослини на 3—4 верш. рослина од рос-лини в рядкові. Вдруге проріжують, коли огудина виросте на 3—4 вершки, зоставляючи рослину від рослини що 6—8 вершків.

Щоб прискорити ріст огудини, корисно, коли рослини матимуть 3—5 справжніх листків, прищипнути верхи над останнім листком.

Коли огудина почне кластись на землю, її розкладають одну направо—другу на ліво від рядка. Добре розложити на грядці тонкий хворіст і на йому розмістити огудину, від чого огірки краще ростимуть, більш родитимуть і не будуть гнити.

На дуже сильних ґрунтах огудина иноді росте дуже буйно, виганяє багато пустоцвіту і мало зав'язує овочів. Тоді треба відтяти верхи огудини, зірвати пустоцвіт (муж-ський цвіт) обламати на йому листя і легенько доторкну-тись пиллю до середини жіночого цвіту з зародком. Жовтий

пиль пустоцвіту зостається на зародковому цвіті, запліднює його, після чого можна надіятись на врожай.

Крім цього догляду, землю між рослинами прополують разів 2—3, підворушують після дощу, щоб не бралася коржею та була завжди вохка, пухка і підгортають злегка, поки ще рослини не цвіли.

Розсаду ранніх огірків висажують теж рядками, даючи від рядка до рядка $\frac{3}{4}$ — $1\frac{3}{4}$ арш., дивлячись по сорту, 6—8 верш. по-між рослинами в рядкові. Посадивши, добре поливають, вкривають землю біля рослин перетлілим гноєм і далі поливають 2 рази в день, коли нема дощу, поки розсада прийметься, після чого доглядають так, як і при посіві в ґрунт.

Щоб мати в-зімі свіжі огірки, є простий цікавий спосіб, при котрому вони виростають занакочаними в головках капусти. Для цього треба при посіві огірків посадити по-між ними капустяну розсаду твердоголових сортів (напр., Любську) і, коли вона почне звивати головки, кладуть у саму середину головки молоденького огірочка в 1 верш. довжини, не одриваючи його від гілки і прилаштовуючи огудину так, щоб огірок стояв стерчма, спокійно (поперек класти не слід). Як пройде недізь дві, за який час огірок виросте, а капуста його добре запакує, одтинають огудину, зоставляючи огірок в головці. Після, як поспіє капуста, виривають її з корінням і зберігають в погрібі, підвищеною при стелі. В-зімі, в январі місяці, головки обережно розрізують і достають з середини зовсім свіжі, ніби вирвані з грядки, огірки.

Огірки вживають недоспілими. Перші огірки звичайно більш тверді і через те кращі для соління на зіму. Щоб огірки довші і більш родили, треба збирати овочі що один—два дні, одриваючи без хвостика і стараючись не зрушувати огудини і не топтати та не ламати листя. Крім того, не слід дозволяти доспівати насінникам на тих рослинах, з котрих зривають огірки для вживання. Врожаї огірків бувають до 250,000 штук (450 і більш корців) з десятини. Перевозять їх звичайно в мішках, кошиках та ящиках зі щелинами для провітрювання. Для перевозки і взагалі для їжі та соління краще збирати огірки до півдня.

На насінники треба вишукати в самий розгар росту огірки, найкращі по хвормі і цвіту овочі, краще з ранніших, зазначити їх, вткнувши в землю палочку, і залишити їх до-співати до глибокої осені, аж поки жовтяки сами одваляться від засохшої огудини. На кожній рослині слід залишати не більш 3—4 насінників, а всі інші овочі необхідно зірвати і не дозволяти рослинам цвісти. Корисно обрізати огудину над другим листком вище верхнього насінника і не давати рослинам виганяти паростки, відтинаючи їх над першим же листком. Щоб зберігати сорт в чистоті, треба або розводити тільки один сорт огірків, або робити так, як і з капустяними висадками (див. стор. 22).

Зібрані насінники-жовтяки розрізують, виймають з них ложкою м'язгу з насінням в сито, щоб стекла вода, після викидають в посудину, додають дрібного піску стільки, щоб вийшла гуща як тісто, перетирають те все руками, поки насіння не буде чисте від м'язги, промивають в ситі на воді, викидаючи те насіння, що плаває зверху і висушують негайно, розложивши тонким шаром на сонці. Насіння таким способом очищується легко і швидко і виходить дуже біле. Зберігають його в полотняних мішечках з підписом сорта і року, в який зібрано, повісивши дець у сухому місці. Огірчане насіння схоже до 10 літ, але, як показали досліди, найкраще сіяти двох, або трох-літнім насінням, котре дає середню огудину і багато овочів. Свіже, торішнє насіння, особливо капсько висушене, дає багато огудини і пустоцвіту, а мало овочів, коли-ж його добре висушити, повісивши на цілу зиму в полотняних мішечках біля печі, то воно дає не гірший від двох-трох-літнього насіння врожай. В лоті огірчаного насіння біля 700 зернят. Дуже старе насіння дає невеличкі малосилі рослини.

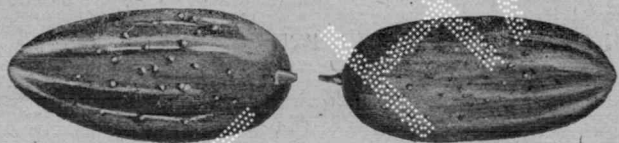
Буває що огірки виростають гіркими. Хоч ще й не зв'язано, від чого саме те буває, але помічено, що частіш всього огірки бувають гіркими на свіжому гної, від впливу соняшного проміння на овочі, особливо коли літо посушне і рослин не поливають, від холодних ночей і крутої зміни температури. Є також сорта, котрі частіш бувають гіркими ніж інші при однакових умовах.

Частіш розводять такі сорта:

Муромські—самі ранні, але хутко жовкнуть і одходять, через що для літнього вживання сіють кілька раз, через неділь 2—3, дрібні, яснозелені, насіння багато, але в неспілих овочах воно дрібне і ніжне, огудина дуже коротка, бояться посухи і жару, в дощове і тепле літо дуже врожайні, гарні для соління, поспівають за 2—2½ місяці від дня посіву.

Боровські—менш ранні і менш врожайні, ніж Муромські, великі, ясно-зелені, білогубі, непередливі, найбільш здатні для високих глеюватих ґрунтів, огудина довга, груба, листя трохи більше, ніж у Муромських.

Українські (Ніжинські)—середне-ранні, середнього розміру, тверді, крихкі, смачні, з рідкими дрібними прищиками, ясно-зелені, огудина і лист середнього розміру, врожай-

Огірки: 1) український (ніжинський), 2) кримський.

ні, непередливі, не бояться посухи, дуже гарні для соління і для свіжого вживання, разом з Кримськими найкращий сорт для України.

Павлівські—великі, ясно-зелені, білогубі, тверді (для соління треба брати молоді овочі середнього розміру, бо великі морщяться і мають дупла), молоденькі овочі можуть замінити з успіхом корнішони; дуже врожайні, непередливі на погоду, мало бояться посухи, гарний сорт, особливо для багтанів.

Кримські—півпізні, темно-зелені, з білими пасами і рідкими, але великими прищиками, тверді, крихкі, мають мало насіння, смачні, дуже гарні для соління на зиму, рослина сильна, з довгою огудиною і великим листям, краще всіх зносять жару і посуху, дуже врожайні, овочі біля 3—4 верш. довжини.

Аксельські—ранні, в два рази більші від Муромських з загостреними кінцями, зелені з білими пасами, трохи зігнуті, ребристі, з великими густими прищиками біля шийки,

шкура тверда, але самі огірки ніжні, пахучі і смачні, гарні для перевозки і соління, зірвані довго не в'януть, огудина середнього розміру; дуже врожайні, родять довго, від холода та мокрої погоди страдають мало і рідко хворіють.

Б у р я к и.

Столові буряки вдаються на всяких більш-менш сухих, плодючих, аби тільки не дуже вохких, ґрунтах, але найбільш здатні під них вохкі чорноземлі.

Місце під буряки краще вишукувати сонячне, хоча вдаються і в невеликім затінку, наприклад, в молодому садку.

В плодозміні їх слід містити на другий-третій рік після свіжого вгноювання, хоча буряки і не бояться його так, як, наприклад, цибуля та помідори. Коли ж приходить ся садити їх на свіжому гної, то необхідно класти його ще з-осени, на весні-ж можна вживати тільки перетлілий гній чи компост. На піскуватих ґрунтах дуже корисно додати ще попілу, 12—16 хунтів на кожних 24 квад. сажні.

Коли буряки йдуть другою, а особливо третьою рослиною після вгноювання, то за неділю до посіву треба розсипати, рахуючи на кожних 24 квад. сажні, $7\frac{1}{2}$ хунтів 40% калійної соли, $8\frac{1}{2}$ хунтів томасівки чи суперфосфату і 5 хунтів сірчавокислого амміаку. Крім того, на нечорноземлях слід розсипати на ті-ж 24 квад. сажні, через 5—6 неділь після посіву, ще від 2 до 3 хунтів чилійської селітри (за 2 рази).

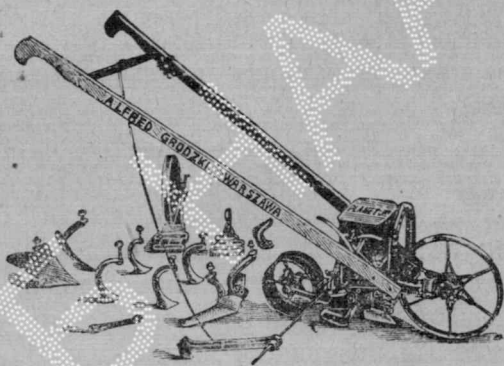
Землю під буряки треба обробляти так, як і під картоплю, цибулю та иншу городину. Коли рілля вкрита ґрудою, то після скородіння слід її ще легко вкоткувати деревляним котком.

Для раннього літнього вживання сіють бурякове насіння в ґрунт в добре захищеному, теплому місці пізно в-осени, приблизно за неділю до перших морозів, щоб буряки на зіму не зійшли. Для пізнього-ж вживання і для запасів на зіму сіють рано весною. Розуміється, весняний по-

сів більш безпечний, бо робиться він в апрілі—маї, після того, як минуться великі весняні підморозки, котрі иноді дуже шкодять бурякам осіннього посіву, особливо в менш захищеному місці. Для запасів на зиму краще всього сіяти біля 10—15 мая. Від такого посіву буряки виростають середнього розміру, смачніші від великих.

Сіють буряки рядками. Грядок під буряки робити не слід. На низькому місці замість грядок краще поробити підгортальником гребні, на котрих і посадити буряки. В дощове літо буряки на гребнях вдаються навіть краще, ніж на грядках, через те, що гребні скоріш просихають. На високих-же місцях, особливо в посушній частині України ні грядок, ні гребнів робити не слід.

Сіяти буряки найзручніш рядковою городньо сівалочкою „Планет“, котра разом загортає, прикочує посіяне і ро-

Ручна рядкова городня сівалочка.

бить слід для другого рядка. Сіє вона і шнурочком і гніздами (див. малюнок). При ручному посіві розмічують перш мічником рівчачки на 6—8 верш. один від другого, глибиною біля ціля, в котрі розкладають насіння по 2 зернятки що 3—4 вершки, пригортають на пів-вершка землею і легеньке придавлюють. Помічено, що густіші посіви вдаються краще, через що, коли мають досить насіння, слід розкла-дати по 1 зернятці що вершок.

На тих ґрунтах, котрі після дощу легко беруться кор-жем, вкриваються корою, слід посіяти зрідка в рядках ще овес, ячміль чи инше насіння: воно зійде раніш від бурякового, зазначить рядки і при потребі землю між рядками легко просапати, пустити в ґрунт повітря і ускорити схід буряків.

Буряки сходять не хутко, на 8—14 день, в залежності

від погоди та способу сівби. В посушній стороні з посівом спізнюватись не слід, щоб скористувати весняну вохкість. Сіяти краще моченим 1—2 дні насінням, а коли дуже спізнилися, то й трохи накільченим. З моченим та особливо з накільченим насінням при сухому ґрунті треба поводитись дуже обережно, бо коли воно попаде в дуже суху землю, то без дощу легко гине. От через що, коли сіють мочених чи накільченим насінням, суху землю треба полити з рядках водою. Дуже ранні посіви краще робити сухим насінням. Легких підморозків бурякові сходи не бояться.

Разом з буряками, а при гарній погоді і раніш, з'являється іноді чимало зілля, котре треба негайно знищити сапками чи ручними політьниками, а в самих рядках виполоти руками.

Те, що ми звем звичайно буряковим насінням, є не одно зернятко, а зросток, клубочок зі 2—3 і до 6 зернят вкупі, от через що буряки завжди сходять купками. Їх проріжують 2 рази, залишаючи на першій більшій сорти на 5—6 верш. рослина від рослини, а дрібні на 3½—4 вершки. Щоб не вирвати при проріжуванні тих рослин, що залишаються, треба їх притримувати однією рукою, а другою вирвати всі інші разом з зіллям.

Перше проріжування роблять, коли буряки викинуть пару справжніх листочків, залишаючи в кожній купці по одній рослині. Неділь через дві після першого проріжування роблять друге.

Проріжуючи, залишають тільки по одній сильнішій рослині з листям такого коліру, який звичайно має сорт. Гаятись з проріжуванням, особливо з першим, не слід, бо при пізньому проріжуванні дуже псується корні у тих буряків, що залишаються.

Землю між буряками треба, поки вони не вкриють її листям, тримати чистою від бур'янів та пухкою. Звичайно досить буває прополоти два рази. Підворушувати-ж землю треба кожний раз, як тільки вона сяде після дощу чи зашкарубне. В посуху молоді бурячки корисно полити. Зламування листя дуже шкодить бурякам, через що при полотті та проріжуванні з ними треба поводитись обережно.

Підгортати буряки не слід, бо вони зовсім цього не вимагають.

Коли буряки вкрили землю листям, порання коло них закінчується.

Викопують буряки перед підморозками, бо від них корні бувають неприємного солодкого смаку. Роблять це по змозі в суху погоду. Копають обережно, щоб не подрятати, зрізують гичку на пів-вершка вище верхнього кінця бурака, обчищають од землі, просушують в купах, після чого зберігають в сухих погрібах в піску чи в ямах та буртах так, як зберігають і картоплю.

На насіння відбирають найкращі корні середнього розміру, типові для сорту, тверді, зовсім свіжі, не підморожені, не побиті і не подрятані. Великі корні гірш переходяться, дають менш насіння, а побиті та подрятані легко загнивають в-зімі. Переховують їх в погрібі в піску, пильнуючи, щоб не хватило морозом і щоб вони не загнили та не почали рано пароститись. Приморожені та почавші рано рости корні дають завжди менш і гірше насіння.

Весною, одночасно з сівом буряків, висажують і насінники (висадки). Садять на сосяшному, тепломu, захищеному, не мокрому місці.

Землю під висадки треба добре вдобрити компостом чи штучним вдобренням, даючи під кожен корінь 2 лоти суперфосфату і 2 лоти попелу, а на нечорноземах ще крім того 1 лот сірчано-кислого амміаку.

Садять висадки на $\frac{3}{4}$ —1 арш. корінь од корня на всі боки, закладаючи на пів-вершка нижче верха землі, добре придушуючи біля всього коріння землю і притрушуючи нею висадок на пів-вершка для захисту від підморозків.

На протязі літа землю між висадками треба разів два просяпати і прополоти.

Коли з'явиться багато стебел, зрізують всі бокові, зоставляючи не більше 3—4 головних і підв'язують їх до кілків чи жердок, щоб не зламало вітром. Після зав'язування насіння, верхи всіх паростків і гілок слід прищипнути.

Коли більша частина насіння побуріє, виривають висадки з корінням і розвішують їх десь у будівлі, поки все насіння краще доспіє і висхне. З пуда коріння буває до

10—30 хунтів насіння. Зберігають його у сухому місці в мішечках, схоже воно до 5 літ, але найкраще сіяти однодвох-річним насінням. В лоті бурякового насіння біля 500 зернят.

Щоб мати чистий сорт насіння слід садовити на городі висадки тільки одного сорта буряків.

З сортів буряків кращими будуть:

Ерфуртський довгий—темно-червоний, пізній, врожайний, гарно зберігається в-зімі.

Єгипетський—плескатий, темно-червоний, віжний солодкий, невеличкий, ранній, дуже врожайний, найкращий сорт як для себе, так і для продажу.

Кармазінова куля—круглий, темно-червоний, ранній, солодкий, врожайний.

Помідори (томати, червоні баклажани).

Помідори або томати*) гарна пожиточна овоч, яку вживають і свіжою (з цибулею, огцом, перцем, оліями, чи просто з сіллю і хлібом) і як приправу (до юшок, борщів, підлев); крім того, з них роблять запаси (солять, маринують, варять гущу—пюре**). Одне, не вважаючи на таке широке вживання, далеко не на кожному городі знайдете ви цю корисну рослину. Між тим помідори заслуговують такого-ж розповсюдження, як капуста, огірки та інша гарна овоч.

Місце для помідорів вибірають безумовно соняшне, тепле (найкраще біля огорожі чи біля південних стін будівель, де помідори раніш поспівають), землю легку, умірковано-вохку, навіть суховату, гарно і глибоко оброблену, пухку,

*) Назва помідор баклажанами, хоч і з додатком „червоні“, не зовсім зручна, бо баклажани—зовсім інша рослина, рідня помідорам і через те схожа з ними. Культура баклажанів схожа з культурою помідорів і відрізняється тільки тим, що вони вимагають ще більш тепла, менш пускають паростків (гілок), через що їх звичайно не пасинкують і густіш садять.

**) Докладно про все це можна прочитати в книжці: „З. Клиновецька. Страви і напитки на Україні“. Київ. Ціна 90 коп.

родючу, але не свіже вгноєну. Від свіжого гною помідори ростуть буйно, мало і пізно зав'язують овочі і, крім того, свіжий гній помагає розвитку грибкової картопляної хвороби, котра частіш всього нападає і на помідори. Краще садовити помідори на другий, а то й на третій рік після вдобрення свіжим гноєм, або по вдобренню добре перетлілим гноєм чи компостом. Перетлілий гній слід вживати товарячий, або мішаний з кінським, бо самий кінський сушить ґрунт і помідори від нього в'януть. На пісному або дуже знесиленому ґрунті дуже корисно поливати помідорові кущі до початку цвітіння хоч раз у місяць, рідким гноєм, розколотим на половину з водою. Поливати треба після дощу, або поливши перш рослини водою.

Гарні результати дає штучне вдобрення (на 24 квадр. сажні томасівки—15 хун., 40⁰/₀ калійної соли 10 хун. і сірчанокислого амміаку—7¹/₂ хун.; на впротязі літа на нечорноземах слід ще дати 3 хунти чизийської селітри в 2 рази). Розсипати його краще під кожний кущ окремо ще завчасно перед посадкою розсади, одмірявши ложкою чи чим иншим і добре розмішавши з землею.

Землю під помідори обробляють так, як і під цибулю (див. стор. 40).

З висажуванням розсади *) в ґрунт спішити не слід, бо помідори дуже бояться підморозків, котрих можна чекати кожну весну до половини мая, і звичайно пропадають при $\frac{1}{2}^{\circ}$ F нижче нуля.

Садять помідори під кілочок (див. мал. стор. 19) чи в викопані лопаточкою (совочком) ямки (див. мал. стор. 18), придавлюють біля рослин землю і роблять блюдце для поливки. Поливають зразу після посадки, потім притрушують перетлілим гноєм чи сухою землею. Далі поливають, аж поки розсада почне рости, після чого поливку спиняють і поливають тільки в сильну посуху, бо помідори краще ростуть і більш зав'язують овочів, як ґрунт не дуже вохкий. В сухих місцях треба садовити помідори в неглибокі ямки, котрі поволі засипаються землею при підгортанню.

Садять розсадку рядками по 1—1¹/₂ арш. рядок від ряд-

*) Про вирощування розсади див. стор. 10.

ка і що $\frac{3}{4}$ —1 арш. в рядкові, закопуючи в землю по перші справжні листочки. При такій глибокій посадці перші несправжні листочки (сімядолі, вилючки) будуть в землі, що рослинам не зашкодить, а, навпаки, буде дуже корисно, бо закопана частина стебла випустить корінці, більш доставатиме харчу і краще ростиме. Крім того, глибока посадка стане в пригоді, як висажена розсада змерзне. Відморожену частину стебла зрізують на $\frac{1}{2}$ верш. од землі і відгортають землю поки не буде одкрите те місце, де були вилючки. З їх пазух виростає 2 стебла, з котрих одно треба прищипнути, а днів через 10 після того відтяти зовсім.

При густій посадці, помідори від браку світла ростуть буйно, пізно і мало цвітуть і дають меньший врожай.

Розводять помідори черенками та одвідками. Для цього пізно в-осени вишуковують на помідорових кущах, вже давших овочі, сильні паростки, зрізують їх на 4—6 цалів од кінця так, щоб кожний черенок мав 2 листки, котрі в свою чергу теж зрізуються, притрушують зрізи товченим деревляним вугіллям, садять в ящики з гарною землею чи в великі горшки (гличики) і ставляють в хаті на південні вікна. З черенків виростають кущі, котрі пасинкують так, як і в ґрунті, зрізують частину цвігу, а той цвіт, що застається, опилюють, доторкуючись до кожного мякенькою щіточкою з шерсті. В-зімі від рослин можна взяти черенки (при пасинкуванню) і викохати гарну ранню розсаду для ґрунту. Помідорові кущі неприємно пахнуть і, щоб цього не було, треба найменш їх ворухшити. Овочі при цьому способі до-співають вже в перших числах мая.

Ще легше розводити помідори одводками, котрі вкоріняються за 10—15 день, після чого їх відрізують, садять в ящики чи гличики і доглядають так, як і за рослинами з черенків.

Землю під помідорами треба ціле літо тримати чистою від бур'янів і пухкою, а саме головне, що помагає мати кращі і ранніші овочі—це дотепна обрізка.

Після посадки, коли рослини почнуть сильно рости, на головнім стеблі виростають з кожної пазухи листків бокові паростки (гілки), а на чубі рослини з'являється цвіт. Кожна гілка в свою чергу виганяє такі-ж гілки, скіньчується цві-

том і так далі. Отже, коли хочуть мати більш і раніші овочі, не треба дозволяти кущам дуже розростатись. Треба після зав'язування перших овочів, або трохи раніш, вишукати на головнім стеблі 2—3 де сильніших гілки і залишити їх, а всі інші гілки на стеблі і на тих гілках, що залишаються, необхідно треба одтяти при стеблі гострим ножом, залишаючи не зачепленими всі листя, біля котрих вирізуються гілки. Тоді кущі мають головне стебло і 2—3 гілки з листям, овочами і цвітом, без усяких паростів, ті-ж паростки, котрі з'являються на кущі на протязі літа, треба необхідно негайно відтинати. Цвіт на помідорах виростає не з пазух листя, а на стеблі і його гілках по між листовими вузликами і той цвіт, що виростає пізно літом, краще зрізати, бо овочі з нього не доспеють і дарма зяєсилуватимуть кущ. Крім того, після першої обрізки, щоб умірковати ріст рослин, їх вже не поливають ні водою, ні рідким гноєм. Так обрізані кущі дають більші, кращі овочі і доспевають на неділь 2—3 раніш, ніж зовсім необрізані.

Коли рослини підрастуть, їх злегка підгортають (краще після дощу), а як вони від своєї ваги почнуть хилитись, то стебла і гілки з овочами підв'язують до вбитих (краще ще перед посадкою розсади) кілків, до жердей, або дроту (краще оцинкованого), залишаючи між кілком трохи місця, і підгортають знову. Як-же рослин не підв'язати, то вони розстилаються по землі, починають буйнішати, відбираючи харчі од овочів, котрі через те виростають менші, пізніше доспевають і від тіні та вохкості частенько загнивають.

Як стебла виростуть на 1—1¼ арш. заввишки, верхи їх одтинають над другим листком вище останніх овочів і обціджують всі ті листки, котрі затіняють овочі. Треба зауважити, що іноді, особливо на сильних і вохких ґрунтах, після зрізування верхів, помідори на який час перестають рости, а після виганняють силу паростків і задають чимало роботи. От через що іноді буває краще спинитись на обрізці паростків, а самих верхів не зачіпати і, дозволивши їм вільно рости, підв'язувати по мірі росту.

Помідори доспевають поволі і споживають їх тоді, як вони добре почервоніють. Як кущі, так і овочі дуже бояться морозу, і недоспілі, але добре зхвормовані овочі, зривають з

гілкою перед підморозками і кладуть у теплій хаті на вікна чи на полиці, або-ж в порожньому парникові на соломі, де вони поволі доспівають. Парники закривають рямками, а на ніч ще й матами чи рогіжками, зоставляючи на день велику щалюбу. Можна також виривати кущі з корінням і вішати десь у сухому і теплому місці, поки овочі не доспіють.

Врожаї помідорів бувають од 90 до 300 і більш пудів з десятини (до 80 овочів з куща).

Свіжі помідори пакують для перевозки різними способами. Частіш вживають кошики і ящики. Кошики роблять з молокити і инш., верш. 7—8 заввишки, діаметром по дні верш. 5—6 і зверху верш. 8—9. Кошик з овочами важить біля пуда. Ящики роблять в 1 арш. завширшки, верш. 6—7 заввишки і в-подовж $2\frac{1}{2}$ арш.; довгі боки ящика збивають так, щоб були широкі щалюби для провітрювання. Дно й боки застеляють м'яким сухим сіном і ним-же перекладають овочі, щоб не мнялися. В такий ящик міститься біля 1000—1200 штук помідорів і важить він з овочами біля 5—6 пудів *).

Помідори частенько хворіють так званою грибковою картопляною хворобою, котра може перекидатись на помідори з картоплі і навпаки. Щоб цього не було, треба садовити помідори кожний рік на свіжому місці, або не більш, як 2 роки на одному місці, вертаючись на старе місце не раніш, як через 4—5 літ. Крім того, не слід садовити помідори після картоплі і навпаки.

На насіння вишуковують найкращі по хвормі, великі, рівні і зовсім здорові овочі, одзначають їх, привязуючи до гілок елаптики матерії, дають їм доспіти на кущі, а після нереспітї і трохи загнитись на сонці. Розрізавши, виймають м'язгу з насінням в якусь посудину, дають її трохи загнитись, поставивши на 1— $1\frac{1}{2}$ дні на сонці, після доливають водою, перетерають руками, щідять на сито, поливаючи водою поки насіння буде чисте, або сплавляють на воді, зоставляючи тільки те насіння, що потоне в воді, після вису-

*) Для перевозки в далекі місця пакують трохи неспілі помідори, щоб вони менш мнялися і прийшли на місце більш менш спілими.

шують і зберігають в полотняних мішечках десь у не дуже сухому місці. В лоті помідорового насіння біля 4500 зернят, схоже воно 3—6 літ, але краще вживати свіже насіння. З тисячі рослин збирають біля 10—15 хунтів насіння. Щоб зберігати в чистоті сорт, треба садовити на городі тільки один сорт, або робити так, як і з капустяними висадками (див. стор. 22). Одбираючи на насіння кращі і раніші свіжі, можна через кілька літ помітно покращити сорт, як помідорів, так і всякої іншої городини.

Найкращі сорта:

Аліса Рузвельт—дуже ранні і врожайні (від 50 до 80 овочів з куца), великі, круглі, темно-червоні, без ребер, смачні, мають мало зернят і рідко хворіють.

Перфекціон—середне-ранні, великі, ясно-червоні, сочисті, без ребер, круглі, мають мало зернят, не вередливі; рослина висока і дуже врожайна.

Мікадо—овочі дуже великі, червоно-ясні, без ребер, дуже смачні, рослина сильна, плодюча з цілим, схожим на картопляне, листям, сорт середне-ранній.

Король ранніх—овочі дуже ранні, середнього розміру, червоно-ясні, кисловаті, пласкаті і трохи ребристі.

Експорт—врожайні, без ребер, червоні, ранні, дуже добре зносять перевоз.

Король Гумберт—овочі середне-ранні, в 2 рази більші від звичайної сливки і схожі до неї по хвормі, дуже смачні, врожайні.

Ц и б у л я.

Грунт, вибір і обробка. Цибуля любить тепло і садити її треба не в затінку, а на соняшному місці, на добре обробленій та вигноєній землі. Тяжкі й мокрі, а також віщані ґрунти, під цибулю мало здатні, але й на їх, як додати праці, можна мати гарну цибулю, особливо на перших. Досить добре вдається цибуля на вохких, легких, піскуватих чи глеуватих чорноземах. Найкраще-ж вдається вона на піскуватих річних долинах, а то на легких глеуватих ґрунтах, добре вигноєних кінським гноєм за рік чи за два

до того, а то й з-осени; на весні можна класти під цибулю тільки старий компост та добре перетлілий гній, бо вдобрення свіжим гноєм зменшує її врожай: цибуля тоді росте буйно, жирує, пізно дозріває і виростає дрібно; крім того, така цибуля звичайно м'ягка і трудно переховується в-зімі. Дуже користне під цибулю вдобрення овечим гноєм, а також попілом (по 1 хун. на квадр. саж.) та штучним вдобренням (на 27 квадр. саж. дають—2—3 хун. суперфосфату, $1\frac{1}{2}$ —2 хун. чилійської селитри—в 2 рази *) і 5 хун. 40% калійної соли). На пісному ґрунті гарні результати дає поливання цибулі (після дощу чи після поливання водою) рідким гноєм, розколюченим у воді.

В городі цибулю краще садовити після капусти, під котру, звичайно, кладуть гній, чи після огірків, квасолі, гороху, а в полі—після картоплі, буряків та озимини. Всі ці рослини здебільшого лишають після себе чисту від бур'янів землю, що для цибулі, котра легко заглушається ними, дуже корисно.

Землю під цибулю в-осени треба глибоко переорати чи перекопати, не скородити і так лишити на зіму **). На весні, щоб земля не висихала, треба добре її заскородити, після переорати на середню глибину, чи підралити, добре виробити, вирівняти і так лишити на який час, щоб земля трохи сіла. Перед садовинням цибулі, як тільки прокинулись бур'яни чи заплескала землю дощем, необхідно треба заскородити знову, щоб знищити бур'яни та підпушити зверху землю. Грядок під цибулю, крім низького місця, у нас, на Україні, особливо в посушній стороні, робити не слід.

Способи культури. Розводять цибулю трьома способами: 1) насінням, 2) розсадою і 3) маленькими цибулинами (сажанкою, димкою, сівкою).

Першим способом—насінням частіш розводять ранні сорти цибулі, а також і менш ранні, але останні тільки там, де рання, тепла весна, тепле літо й осінь (серпень—місяць); де ж цього нема, там менш ранні сорти цибулі можуть не дозріти. Ранні сорти цибулі дозрівають на Україні скрізь,

*) Після гороху та квасолі селітри давати не слід.

**) Як що приорують гній, то орять мілечче.

але вони здебільшого дуже трудно переховуються в-зімі і їх частіш розводять для літнього вживання та для маринування. З менш ранніми та пізніми сортами цибулі, які здебільшого добре переховуються в-зімі, краще перш зробити спробу. Сіють насіння цибулі рано весною *), рядками (по 6—7 верш. рядок од рядка), присипають його землею на $\frac{1}{4}$ вершка глибиною, рядки легенько приплескують **), накривають мохом чи просто соломою, (котрі після сходу насіння легко здимаються граблями) і поливають водою з лійки з ситком. Далі поливають аж поки цибуля буде мати 2—3 справжніх пера, після чого її проривають (зоставляючи де більші, сильніші рослини) на 2—3 вершки одну від другої і поливають тільки в посуху.

Другим способом—розсадою можна розводити всі сорти цибулі, як ранні, так і пізні, а особливо гарний цей спосіб для великих вередливих сортів. Як вирощувати розсаду—це вже описано раніше.

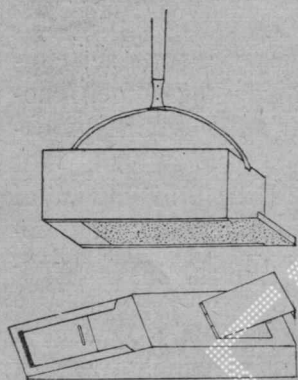
Викопуючи розсаду, вибірають де більші і сильніші рослини, складають їх рівненько і, як збіреться пучок, беруть його в руку, разом одтинають пір'я на половину, а корінці на $\frac{1}{2}$ вершки довжини і, щоб корінці не сохли, їх обмочують в гущу з коров'ячого калу, глини й води. Як виймають зразу багато розсади, то складають її у кошик, перестилаючи мокрим мохом. Садять розсаду рядками по 6—7 верш. рядок од рядка і по 3—4 верш., дивлячись по сорту, в рядку; закопують у землю не глибше ніж була розсада ранні в землі і краще таким способом як на мал. на стор. 19. Садять у 3-х: один робить кілочком ямки, другий кладе біля ямок розсаду, а третій садовить. Після посадки, як не пройде дощ, розсаду поливають з лійки з ситком і далі поливають з неділю, поки розсада добре вкоріниться, прийметься, а потім поливають тільки в посуху.

Третім способом—маленькими цибулинами можна розводити з успіхом та вигодою тільки ті сорти цибулі, які

*) Коли з посівом спізнилися, то слід насіння намочити (про намочування буде далі).

**) Гарно робе це все така городня сівалка, як показано на стор. 31; годиться вона для всякого насіння і легко змінюється на двоколесний полільник; коштує біля 31 карб.

добре переходять в-зімі. Спосіб цей найдорожчий за всіх, але до його звикли і через те трудно з ним розстаються. Спершу вирощують маленькі цибулини—сажанку, димку, сівку—для чого треба місяців чотирі від дня посіву. Місце під сажанку вибирають тепле, соняшне, землю пісну, пісковату; сіють густо, бо з самого кращого насіння сходять лише 70%. При таких умовах цибулини виростають невеличкі, з оріха. Насіння перед посівом мочать добу у воді, після змішують з вохким піском ($\frac{1}{2}$ шклянки насіння на 5 шклянок піску), ставляють в тепле місце на дні 3—4 і частенько перемішують, пересинаючи у другу посудину. Коли так зробити, то насіння зійде за 1—2 неділі, а як

„Машинка“

сіяти сухим насінням, то за неділі 3, а то й більше, як за погоди. Щоб рівніш посіяти, сухе насіння теж змішують з піском. Хто розводить багато сажанки, тому можна радити придбати собі таку скриньку („машинку“), як на малюнку. Перша з них має дно з густими дірочками, а друга щілину з боку, крізь котрі вилітає насіння, як „машинку“ легенько трусять. Обидві „машинки“ досить практичні, дешеві і зробити їх (краще з білої бляхи) може всякий бляхар.

Посіяне насіння добре заскорджують граблями, легенько приплескують, покривають мохом чи соломною, котрі після сходу насіння легко зняти граблями, і поливають з лійки з сятком. Далі поливають аж поки сажанка буде мати по 2—3 справжніх пера, після чого поливають її тільки в сильну посуху. В-літку сажанку разів 2—3 прополють і, як тільки ширя пожовкне і засхне, зараз вибирають з землі (бо инак вона вкоріниться знову), розкладають і добре висуюють скільки днів, після насавають в мішки і в-зімі переходять у сухім не дуже теплим місці (2—3 градуси тепла). Як що сажанка дуже висхла, чи промерзла, чи довго лежала у сирому місці, то вона звичайно йде в цибуки, як

кажуть, „стріляє“; бува також це і від того, що насіння кілька разів переносили з сильного морозу у тепло.

На весні маленькі цибулини намочують на добу у воді і садять в землю рядками по 6—7 вершк. рядок од рядка і по 3 вершк. в рядку. Поки цибулини не вкорінились і не почали виганяти паростки, треба частенько їх оглядати і поправляти, бо де-які корінці не чіпляються зразу за землю і випихають цибулини з землі.

Догляд. Посадивши чи посіявши цибулю, дбають, щоб земля під нею була завжди чиста від бур'янів та пухка зверху, для чого треба в свій час, як тільки стануть прокидатися бур'янці чи заплеще землю дощем, прополоти та просапати рядки (звичайно разів 3—4 за літо). Дуже скорочує цю роботу ручний полільник („планет“). Крім цього звичайного догляду—пропелювання та сапування—цибулю в посуху поливають, а за недиждівтори до викопування приминають пір'я босими ногами чи руками, від чого всі харчі йдуть далі на зріст цибулини, вона виростає більша і швидче дозріває.

Збір і переховування. Викопують цибулю як пожовкне і засохне пір'я і треба добре пильнувати, щоб вона не перестояла, бо перестоявши цибуля вкоріняється вдруге і після

того звичайно довго переховуватись не може. Викопану цибулину добре сушать скільки днів на сонці чи в якій будівлі, після силітають у вінки чи одтинають пір'я овечими чи звичайними ножницями і переховують у сухім, не дуже теплім (градусів 2—3 тепла) місці. На протязі зими цибулю

Ручний полільник „планет“.

скільки разів переглядають, гнилу відкидають, щоб не заражала других, а порослу—споживають.

Для продажу цибулю сортують і для відсилки по залізниці насилають в рідко виткані мішки по 2 п. 30 хун. чи по 3 пуди і зашивають. Покупці більш поважають цибулини середнього розміру. Звичайна ціна на цибулю в-осени, дивлячись по врожаю, 40—60 коп. за пуд. На весні ціни звичайно підскакують на 30—40%.

Врожаї, в залежності від літа та землі, бувають від 400 до 1.200 пудів з десятини.

Насіння. На насіння відбирають ще з-осени найкращі та найбільші цибулини і садять їх весною на теплом, соняшному та затішному місці, на 6 верш. одна від другої. Щоб мати чистий сорт цибулі, слід розводити насіння тільки одного сорту цибулі. З цибуків, котрі виростають з цибулин, треба zostавити тільки один середній, а всі інші зламати, щоб було краще насіння і відв'язати до кілочка. Посівають головки з насінням недружно; ті, що пожовкли, зривають, дають їм висохти, після перетирають, одвіюють *) і зберігають у мішечкові з зазжде однакової температури, чи то в холоді, чи в теплі. В хунті гарного, не щуплого, а такого що тоне у воді, цибулинного насіння біля 110,000 зернят і зберігає схожість воно 2—3 роки, але найкраще сіяти свіжим насінням.

Шкідники. На цибулю частенько нападають дві особливих мухи—червоновато-сіра і жовтовато-сіра; з їх ячок виводяться білі червяки, які точать цибулю. Радять проти цього садити цибулю завжди на свіжому місці, глибоко після цибулі орати з-осени, а як з'явилися червяки, то землю між цибулею посипати товченим вугіллям, від чого вони шукають вільного від вугілля місця, де їх можна знищити.

Сорта цибулі.

Сортів цибулі багато. Найкращі з них ось які: *Білі сорта*—ранні, солодкого смаку; розводяться насінням, зде-

*) Гарно можна очистити насіння цибулі, силуючи на воду: добре насіння потоне, а щупле і полова будуть плавати зверху.

більшого дуже трудно переховуються і сіються для літнього вживання та маринування.

1. Барлетта—найменший (з вишню) і найраніший (поспіває в 4—5 неділь) сорт цибулі. Щоб мати насіння сіють пізно в-літі і зімою переховують у ямах, в піску чи в попелі.

2. Королівська—невеличка, поспіває в 3 місяці.

3. Голендерська (Голандська) біла—середнього розміру, добре переховується в-зімі, так як і звичайна жовта цибуля.

Жовті сорта: 1. Португальська (Французька)—півгострого смаку, велика, плеската, добре переховується; розводиться здебільшого розсадою, але в теплих місцевостях України може, як і ще де які жовті сорта, доспіти з насіння. Найкращий сорт для чорноземної частини України.

2. Цітауська—сіро-жовта—велика півгострого смаку, добре переховується; розводять здебільшого розсадою. Найкращий сорт після Португальської (Французької) для великих городів.

3. Іспанська сіро-жовта—зхожа во всьому з Португальською, але більш плеската; розводять розсадою.

4. Данверська—велика, кругла, півгострого смаку, поспіває раніш від усіх зимніх сортів; розводять насінням і розсадою; гарно переховується.

5. Джемса—велика, гострого смаку, пізня; розводять цибулинами (сажанкою), переховується найкраще від усіх сортів: лежить без паростків до нової.

6. Іспанська величезна солодка (Требонська)—величезна, наємачніша цибуля, але трудно переховується; розводять насінням і розсадою. У великих городях продають привезену з за-границі по 25—30 коп. хунт.

7. Мадерська плеската і Мадерська кругла—найбільші від усіх сортів цибулі, солодкого смаку, дуже вередливі; розводять розсадою, трудно переховується.

8. Рокка—велика, кругловата, солодкого смаку, вередлива; розводять розсадою, переховується трохи краще від Мадерської.

9. Російська жовта—гострого смаку, врожайна, невередлива, добре переховується; розводять частіш цибулинами.

Червоні сорта: 1. Брауншвейська—невелика, плеската, гострого смаку, добре переховується, але не дуже врожайна.

2. Голендерська (Голандська) чорвона—невелика, плеската, півгострого смаку, добре переходується; розводять, як і Брауншвейгську, всіма способами.

Плодозмін на в-городі.

З практичного описання городніх овочів у цій книжці видно, що кожному овочу потрібне спеціальне місце на в-городі. Бо кожен сорт городини бере з землі інші соки і вдається не однаково на сильній і на пізній землі, на вохкому і на сухому місці, на глибоко і на мілко перекопаній грядці. Тож і виходить, що необхідно не тільки вміти добре викохати розсаду та доглянути на грядці рослину, а й лад добрий завести на городі, щоб на однім місці перебувала за літ скільки не одна рослина. І тут треба зважати на те, якої землі і місця вимагає та чи інша городина.

Всі рослини городні можна розбити на кілька гатунків, дивлячись по тому, що вони дають хазяїнові і що беруть із ґрунту. Такі овочі, як капуста, брюква, шпинат, салата, вони виганяють велике ластя і багато беруть з ґрунту азотової, селітряної їжі. От через що вони вдаються добре по свіжому ґною, на добре перекопаних землях, а по сході їх позипають часто селітрою. Так само гарно родять гарбузи (кабакі) та огірки на сильних родючих землях; хоча ці рослини вже по свіжому ґною не так удаються, бо дуже виганяє їх в огудину.

Отож першими в плодозміні на в-городі і садять або капусту, або іншу яку рослину з цих листатих, селітряних овочів; а під них так товсто угноюють городи, щоб і на більший час сили в землі вистачило.

А через рік, як ґній досить перетліє, добре вродить на городі інша городина, що має в землі грубе коріння: буряки, морква, ріпа, а також огірки, гарбузи, помідори (баклажани) і цибуля. Вони йдуть другими після капусти і земля під них спеціально не угноюється.

Крім того, є ще й інші рослини, які на ґною не можуть і зовсім рости. Їх розводять аж на третє літо після

капустяних рослин, коли вже сили в землі менш буде. Тоді вдаються найкраще стрючкові рослини: квасоля, боби, горох. Вони свіжого гною не люблять, а ростуть і без удобрення гарно. Ними кінчається плодозмін. Зібравши цю городину, господарь в-осени грядки глибоко перекопує, вивозить гною, не жаліючи, щоб на весні посадити тут капусту чи яку иншу листату городину. Так воно і йде кругом; вдобряти товсто і витрачатися доводиться не на всіх городі, а на третій або четвертій його часті. Можна розбити на рівні 3—4 частини весь город і кожную її зайняти спеціальними рослинами, які там найкраще собі місце матимуть.

Такий правильний плодозмін на в-городі дуже стає у у-пригоді хазяїнові. Так само як і в полі, він забезпечує добре місце і врожай для усякої рослини, а зменшує клопіт і витрати на культурні заходи.

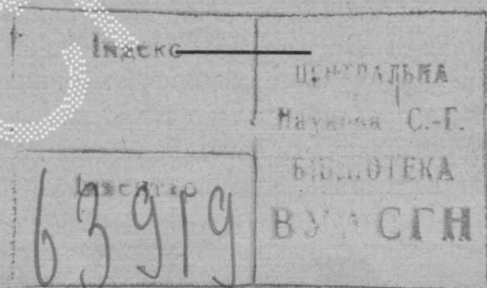
Так само як у полі є часто так звані „запольні“ участки, де росте якась довголітня трава, так і на в-городі для довголітніх рослин треба призначати окремі грядки, які не вийдуть у сівооборот. Таких овочів, що довше одного літа ростуть на однім місці, є не багато. Це буде хрін, спаржа, ревіль і ще де-які. Так само, полуниці та суниці, ягідні кущі і всякі рослини, що не можуть вийти в правильний плодозмін, повинні мати особне місце і не гальмувати хазяйської роботи. От, завівши такий лад, хазяїн матиме що-року скільки треба овочів, усі вони родитимуть не погано, бо місце матимуть підходяще і порання на в-городі цим самим буде зроблено далеко простішим.

Найбільше пильнують того, щоб завести добрий порядок на городі ті хазяїни, що мають промислові городи. Бо вони добиваються, де тільки можна, щоб побільшувати врожай, розводять кращі сорти овочів, удобряють грядки і гноєм і комюстом, купованими порошками. То того й дивляться, щоб кожна рослина мала тільки їй підходяще місце, бо тоді вигода од городини буде найкраща.

Тепер і земства і товариства наші сільсько-господарські впоряжують часто показні та зразкові городи. На тих участках можна побачити якими найкращими способами виробляти землю та доглядати овочів, яких сортів розводити рослини, як викохувати насінники, зберігати та до розуму

доводити врожай. Нема чого й казати, що на ці городи частіш треба навідуватись, придивлятися до них і собі перехоплювати ті способи, добувати насіння або розсади і таким робом покращити власногогорода. Тут-же на зразковихгородах можна побачити те, як люде боряться з шкодою на городині, як і проти грибків, проти гнилизни, проти комах добирають способів. І ця наука саме нам потрібна. Бо в нас часто й густо ще на пні овочі бувають понівечені, песточені чим-небудь, а через це такі овочі ні на продаж, а ні до схову як слід не годяться.

Скажемо наприкінці цієї книжки ще одне: що всякий городник-хазяїн повинен не тільки знатися в техніці свого діла, не тільки знать де яку рослину розводити, як її доглянути і од лиха зберегти, а ще треба йому добре розбіратися в сортах, у новинах, які інші люде з практики та науки розшукали. Треба тямущому городникові чим далі випробувати нові сорти, нові знай, способи всякі. Такий свідомий хазяїн завше матиме врожаї і прибутки. Він сам один чи в гурті з сусідами, розшукає способа, як і збувати городню овоч, чи сушити її, солити, добре зберігати в зіму і підшукувати добрих покупців та за гарну ціну продавати.

Товариство „Український Агроном“.

У Києві, Тургенівська, 9.

Має завданням своїм видавати сільсько-господарські книжки, листки, журнали і цим подавати агрономичну поміч селянській людині на Україні. Товариство має право відкривати склади, контори, видавати справки, взагалі провадити промислово-агромайську роботу. Всі члени Тов-ва поділяються на певних товаришів і вкладчиків. Усі кладуть не менш однієї пая на протязі року. Пай—25 карб. Вкладники опріч внески свої більш нічим не відповідають. Нених внесків та вкладчиків приймає Правління й Рада.

Справки, статуту і пояснення може висилає Правління. Всі спільники Тов-ва одержують нові видання товариські безплатно.

В кого немає ще календаря—порадника „Ріллі“ на 1913 або 1914 рік, календаря одривного на 1914 р., або мотеликів і книжок по сільському господарству, то нехай звертається за ними до Т-ва „Український Агроном“ по такій адресі:

Київ, Тургенівська № 9.

„МАЯК“ український тижневик для сільської інтелігенції. Виходить що-четверга В кожному № багато цікавих статей, віршів, оповідання і малюнки.

Ціна на рік: 3 карб., $\frac{1}{2}$ -року 1 р. 75 к.

Редакція—у КИЇВІ, ТУРГЕНІВСЬКА

ННСГБ НААН

Dh0059202

Бібліотека хлібороб- ського часопису **РІЛЛЯ**

Київ, Тургенівська, № 9.

для українських хліборобів має такі книжки:

- А. Терниченко. Чим і як сіяти в полі. Хліборобська розмова. З малюнками. . . ц. 5 коп.
- Його-ж. Пропашні рослини (картопля, буряки, морква, кукуруза, соняшники, де і як їх розводити в полі). З мал. . ц. 5 коп.
- Його-ж. Грибки на хлібах (спориння, зоня, сажка та іржа—де вони беруться і як з ними боротися). З малюн. . . ц. 3 коп.
- А. Силенко. Ремісничя справа на Україні. . . ц. 3 коп.
- Є. Чиваленко. Як впорядкувати хазяйство в полі. ц. 3 коп.
- І. Улашівський. Саманні будівлі. З мал. . . ц. 3 коп.
- Календарь-Порадник на 1913 рік. З мал. . . ц. 20 коп.
- Календарь-Порадник на 1914 р. З мал. . . ц. 20 коп.
- Л. Євдокимов. Як спродувати хліб через товариства. ц. 3 коп.
- Д. Кулачок. Про парники, розсадники та городину. Практичне городництво. З мал. ц. 8 коп.
- Одривний календар для селян і кооператорів ц. 22 коп.
- Агроном В. Яблоновський. Сіяна трава-люцерна. З малюнками. ц. 6 коп.
- І. Щоголіа. Що виходить нашим садкам. З малюнками. ц. 6 коп.
- А. Силенко. Про сільсько-господарські товариства та спілки ц. 6 коп.
- Метелик I. Як обробляти землю під ярину. З малюн. ц. 1 коп.
- Метелик II. Про насіння та сіянку. З мал. ц. 1 коп.
- Метелик III. Про томасівку. ц. 1 коп.
- Метелик IV. „Громада—великий чоловік“. . . ц. 1 коп.
- Метелик V. Вівсюг та осет,—як з ними боротися в полі. З малюн. ц. 1 коп.
- „РІЛЛЯ“ за весь 1910—11 рік. 1911—12 і за 1912—13 р. з перес. Всі 24 №№ 2 кар.—коп.

Ціни зазначено без пересилки. Хто виписує на 5 карбов.—пересилка дурно. Безплатно або за свою ціну висилаються пробні числа часопису „РІЛЛЯ“, метелики, статuti хліборобських спілок. Перш усього задовольняються передплатники і читачі „РІЛЛІ“.

Київ, Тургенівська, № 9.